

Antonina Canyelles per Laia Malo

dos mil vint-i-cinc



Retrats. Núm. 39



**Antonina
Canyelles**

—

**per
Laia Malo**

Retrats. Núm. 39

Antonina Canyelles

1	poeta Però	7
2	música	23
3	i quina llengua	39
4	fent l'índia	57
5	assilvestrada	75
6	errant i insomne...	91
7	però Poeta	107
8	bibliografia d'Antonina Canyelles	123

1

poeta Però

Pare, vull ser poeta.
Sí, filla, però...
Mare, vull ser poeta.
Sí filla, però...
Pares, vull ser però.
Sí, filla – poeta!

(Les banyes del croissant, 2018)

Al meu davant, asseguda en una cadira metàl·lica de la terrassa del bar L'Illa, a Els Geranis, vora la llibreria Embat, al centre irreconeixible de Palma, capital de la gairebé irreconeixible illa, una gran dona xarupa cervesa d'una copa i m'ulla sense mirar-me, desentesa en aparença però ben alerta. Fa l'efecte que el seu cos existeix, es mou i es posiciona en el món de tal manera que és, en si mateix, una poètica.

Escruto atenta, sostinguda, els seus ulls, que s'imposen. I, de sobte, m'aclapara la sensació que una muntanya s'alça envoltada de mar; que em trobo, d'imprevist i gens preparada, enmig de la meravella d'una galàxia en procés d'esdevenir-se. Dins d'aquests ulls, el paradís interior de la gran poeta –ric i ben protegit per un abís negríssim– es desplega en ones concèntriques, remorejants, blaves i ruanes i grisverdoses, que mai no interpretarem en tota la seva grandesa; i el llenguatge es posa a cantar amb totes les veus: la de la cabra que pasturava desfermada entre els pins de Formentor, la de la cabra que va recórrer els somnis amb la caravana del circ i la dels gitanos, la de la cabra que acabà en una granja de formatges al Pla de Mallorca, la del *Myotragus balearicus* (l'avantpassat extingit, senyora de les coves), i fins la veu de la cabra cosmopolita que s'ha avesat a menjar la deixalla dels turistes.

El símil és seu –jo no sé si hauria gosat. I pel que fa a això de *gran poeta*, de seguida em corregeix, és clar:

—No, jo no som una gran poeta: som una *poeta gran*, perquè el Temps m'ha anat en contra i ja no podré fer tot el que hauria pogut fer.¹

¹ Totes les intervencions de la poeta les he enregistrat i/o registrat en converses (i algunes entrevistes per encàrrec) durant la nostra coneixença, que es remunta a una dècada si fa o no fa. Algunes a casa seva, d'altres a casa meva, n'hi ha que pel món, i la majoria a l'oficina. Aquest que llegireu, doncs, és el retrat que escriu una poeta que l'admira –però una amiga, sobretot.

I és que l'arribada al planeta Terra d'Antonina Canyelles Colom, el dimarts 15 de setembre del 1942, al carrer Francesc Sancho número 9 de Palma, a Mallorca, va coincidir amb el jurament de fidelitat del batle de Ciutat al general Francisco Franco i amb els afalacs públics a Hitler; amb la mort de tres de les presoneres de Can Sales (una per execució i dos suïcidis); amb la dissolució dels Batallones Disciplinarios de Soldados Trabajadores als camps de treball d'Artà; i amb les primeres excavacions de les runes romanes de Pol·lèntia, i el primer ple de l'Institut d'Estudis Catalans després de la Guerra Civil.

—T'ho he dit moltes vegades, Laieta: jo no sé com els de la meva generació no hem acabat tots en un manicomi.

I, seguit seguit, recupera el símil que s'ha empecat i agraeix els seus «ulls de cabra boja», com si d'alguna manera fossin els herois que l'han salvada d'aquell mal fat. Quan era xica, volia una cabreta –i va reclamar-la i plorinyar-la molts anys–, i recentment ha conclòs que l'única explicació possible al seu interrogant és animista: l'esperit de la cabra la deu posseir de naixement; l'animal prototípic de la folia el deu portar dedins, i la guardà d'aquella mena de desfici terrible que volgué prendre-la aleshores –i de la que avui assetja la societat que habita.

A can Canyelles-Colom eren una família de classe treballadora de les que creien en el poder

de l'educació i l'art. En els llibres, en la música, en l'intercanvi cultural. El pare, de malnom 'en Pep s'Anglès', era d'una estirp de mestres d'obra del Barroc que els deien els Mesquida i que havien construït esglésies i grans edificis. Després que l'avi de na Tonina fes fortuna a Cuba, havia fet cridar l'esposa i el fill que, dels tres als disset anys, estudià a La Salle de L'Havana; i, quan la família tornà a Palma, en Pep Canyelles esdevingué un dels pocs mallorquins que dominaven la llengua de Shakespeare. Mentre feia d'encarregat d'una empresa constructora, escoltava la BBC cada vespre per un transistor i mantenien correspondència amb un catedràtic de la Universitat d'Oxford, Anglaterra. La mare de na Tonina, na Margalida Colom, era sollerica. Havia estudiat francès i dibuix a les Escolàpies, i s'havia examinat en Moda a Barcelona. Cosia, n'ensenyava, i tenia una magnífica veu de soprano que tothora alegrava les alumnes, la família i les parets, amb un repertori des d'Imperio Argentina fins a l'*Ave Maria* de Schubert.

—Entén-me: els meus pares eren molt educats tots dos, però no tenien doblers.

Na Tonina xica va ser la madoneta del corral, fins que el 1948, cinc anys i mig després que ella, nasqué en Pep Miquel: un ésser tranquil, obedient, responsable, enamorat dels cavalls i amb molt bona veu, però impermeable a l'art i la literatura. Les entremaliadures de sa germana —que, per contra, era

un belluguet, inventiva, caparruda i contestatària—, feien anar tothom de corcoll. Desesperats, els pares van penjar un collaret amb un cascavell a na Tonina, per a no extraviar-la i, amb tot, un bon dia la trobaren al cap de molta estona de cerca-la, que seia en terra del rebost. «Què hi fas aquí?», inquirí la mare, tan alleujada com empipada: «Calla, que escric de pensament», respongué la cabreta. Encara trigaria molts anys a enllestir el primer poema, però ja s'havia sentit atreta, de ben menuda, per la doble essència de les cançons —música i lletra—, que sovint la mare li recitava com si fossin poemes. L'única cosa que na Margalida Colom no li transmeté foren les rondalles mallorquines i els balls populars que, entre la gent de Sóller —afrancesada i exposada a Europa—, es consideraven mostres de cultura menors. De llegir i d'escriure n'aprengué amb el padrí patern —un jardiner i ocellaire extraordinari— qui, havent enviat, es vengué el xalet construït amb les romanalles de la fortuna cubana i es traslladà amb ells a la planta baixa de lloguer.²

Fins a sis anys no la matricularen a escola a les monges de Sant Rafael, on passà penes i treballs, resistint-se a encaixar en la jerarquia i a complir ordres d'un sistema educatiu que l'obligava a memoritzar sense comprendre, i no li permetia qüestionar res de res. La seva infància i ella han esdevingut

² Llegiu el poema «Al corral de casa...», a *Bistecs de pantera*, p. 182.

«dues vides/ que a vegades ens trobam/ en una foto», i vegeu quina possible foto.³ Tanmateix, a l'escola, encara que no ho volgués, na Tonina xica destacava en redacció (és clar), però igualment en dibuix. Escriptura, música, pintura, modelatge... Tocava tots els pals. I de la seva mirada, de l'oïda i de l'entrenament de tot plegat en diverses classes extraescolars, en brotà el que en Sebastià Perelló anomena la «fertilitat visual i sonora» de la poeta.⁴ La composició i la perspectiva, el cromatisme i un gust pictòric propi han anat a parar als versos, que ens regalen imatges penetrants per la singularitat i la plurisinesèsia, i a voltes són fantàstiques i, altres, trasbalsadores.

La boca del sol fa olor de menta:
s'ha menjat tot el verd de les persianes.
(*D'estructura circular*, 2007)

COLORS
Dins la memòria de la boca,
els irrepetibles caramels de la infantesa.
(*La duna i la cascada*, 2013)

³ La fotografia Mireia Bordonada enquadra un policia que bloqueja el pas a uns nins (o uns nins que planten cara a un policia), i descriu la llegenda amb aquests versos de *Piercing*, a l'antologia *Panoptik, fotopoesia*.

⁴ Sebastià PERELLÓ. «L'os fora de lloc». Epíleg a *Nus baixant una escala*, 2015.

Es tragué l'ull de vidre,
se'l ficà a la boca
com si fos un caramel
i deixà de tossir.

Tot ell feia olor de menta
perquè l'ull era verdíssim.

(*Bistecs de pantera*, 2023)

Un altre dia. La poeta m'ha convidat a casa i m'hi espera amb un platet de fuet molt tendre, ro-genc, i dues copes on comença a abocar cervesa d'unes llaunes vermelles (el seu rei preferit és el que porta la birra).⁵ Asseguda en un sofà grana, divaga:
—Una persona que escriu poesia ha d'estar ena-morada de la poesia.

Pam! Vet aquí la sentència. I de cop i volta em confessa que només s'hauria casat si es pogués fer en un dels quadres de Marc Chagall –concretament, aquell en què els futurs nuvis volen *Au dessus de la ville* (1918), i que el pintor mateix va compondre per a expressar com s'havia sentit quan es prometeren, amb Bella Rosenfeld, a estar una vida junts. (O tal vegada ballant, penso jo, com els pares: es conegueren al Sélect Bar que una tia materna havia obert a la

⁵ «Dels tres Màgics de l'Orient/ el meu preferit/ és/ el que porta la birra». A *Les banyes del croissant*, 2018.

plaça Fleming de Palma, després de retirar-se amb els guanys que havia fet a França, i na Margalida Colom s'enamorà d'aquell ballarí excepcional. El casament va ser després de la Guerra, perquè en Pep s'Anglès fou enviat al Desembarcament d'Eivissa com a radiotelegrafista. Na Tonina xica feia rodar el gramòfon mentre els mirava ballar...⁶ Si m'ha arribat a costar, parlar d'enamoraments de carn i ossos, amb l'estimada amiga...!⁷ I tant que hi rumio, jo... Però, a ella, he d'arrencar-li qualsevol declaració sobre relacions íntimes com si li arrenqués un queixal...! La poeta àguila, la poeta cabra, s'ha enamorat mantes vegades, «és clar, beneita, què et penses». «Toca'm la sonata de Satie/ que té forma de pera».⁸ L'amor carnal està molt bé, però ella n'està massa de la llibertat del seu ésser com per a arriscar-la; necessita tant d'espai que, al seu univers de cada dia, mai no hi cabran dos éssers vius tota l'estona. No ha adoptat gats ni gossos, i no té jardí ni hortet; però les relacions d'amistat sí que les cultiva amb dedicació: «Només soc fidel als amics».

6 Llegiu el poema «Valium» a *La duna i la cascada*, p. 87-88.

7 L'amor romàntic li fa urticària. Llegiu els poemes a *La duna i la cascada*, p. 97; a *Les banyes del croissant*, p. 18 –agermanant-se amb la Mireia Calafell–, i p. 30; a *Exercicis d'una mà insomne*, p. 162; o a *Bistecs de pantera*, p. 105.

8 «Dibuixa'm un xai./ Penja'm al capell/ les roses de Ronsard./ Toca'm la sonata de Satie/ que té forma de pera./ Porta'm, d'un vol,/ a l'asteroide que un dia/ em prometeres». A *La duna i la cascada*.

—I també m'apassiona l'obra d'Henri Matisse..., m'entens!– (però només s'hi embadaliria si, durant l'encís, pogués continuar fumant).⁹

A la paret de darrere del sofà hi ha penjats una desena de quadres de mides diverses: olis, carbons (un perfil dibuixat per l'amiga Esperança Mestre), aquarel·les amb paisatges, bodegons i retrats, d'artistes locals com Joan Artigues, o que han passat per l'illa, com el romanès Alexis Macedonski. Més d'un pic, la poeta ha col·laborat amb col·legues de l'àmbit de les arts plàstiques, com el mateix Artigues o Jaume Juan i Rosselló, escrivint poemes i textos per als seus catàlegs d'artista i exposicions. Després de la mort de Ritch Miller,¹⁰ el geni figuratiu que s'enamorà –com tants!– de la llum mallorquina (i d'un parent de na Tonina «que el duia pel camí de l'amargura»), na Tonina escriu un dels textos per al catàleg de l'exposició pòstuma a Sa Llotja.

—És un poema molt líric, no l'he sabut encabir mai en cap dels meus llibres. No sé ni on el tenc. Me'n record que començava: «Jo t'he vist passar/ avui matí a trenc d'alba/ per la via del dolor/ amb

9 «Si tengués el do/ de la ubiqüitat/ ara seria davant/ un quadre de Matisse/ i alhora a casa/ amb un xigarro/ entre els morros/ perquè als museus/ no hi deixen fumar». *Bistecs de pantera*.

10 James Richard Miller (Texas, 1925 - Santa Maria del Camí, 1991) visqué una trentena d'anys a l'illa, durant els quals pintà la desesperança en forma de figures humanes que s'esfilagarsen (i remeten a Francis Bacon), i alguns dels paisatges no humans que li retornaven l'alè.

el teu àngel./ Un àngel mort de set,/ d'ales pansides...».

El que sí que té ben localitzat és aquest testimoni del suïcidi d'en Ritch: un àngel barroc de gairebé mig metre que comprà a la subhasta organitzada pels hereus, després que Miller es pengés d'una biga de casa l'any 1991, mentre solament aquell angelet l'observava des de la llar de foc. Contemplo –a la pantalla de l'ordinador– un oli de l'artista titulat *S'Albufera* (1982) que Es Baluard no té exposat (Miller treballava aïllat del mercat artístic, i a les institucions no els importa gaire ni el valor ecològic ni l'artístic d'aquest ecosistema...). Una pinzellada llarga destaca entre el canyís i un dels estanys; podria ser l'ala de l'àngel o la fulla de la dalla o, encara, l'agró camuflat o el traç de les notes d'una flauta.¹¹

Als llibres propis, Canyelles homenatja aquests i altres pintors, com Dolores Sampol, Maruja Mallo i, sobretot, Picasso. A casa, també els dedica una sala: Maria Carbonero, Ramon Canet, Isidre Nonell, Ricard Anckerman, o els catalans del segle XIX, com Emili Bosch i Roger, conviuen amb la biblioteca de llibres d'art, la col·lecció de ceràmica, escultures i instruments. Són peces que ha anat comprant en antiquaris, sobretot de Catalunya; capricis que, amb la bellesa que desprenen, mantenen enamorat l'espe-

¹¹ Na Tonina, com en Ritch: «El vent fa sonar les canyes,/ territoris musicals divins», *Tasta'm*.

rit inconformista de la poeta. Tant els poemes de *La duna i la cascada* com els de *Nus baixant una escala* es vinculen, potser més marcadament que els dels altres llibres, a la pintura, l'escultura i l'arquitectura. El darrer situa la mirada canyellesiana en l'òrbita de Marcel Duchamp i, a través del paratext d'un sempre minucios –i deliciós– Sebastià Perelló, ens mena a rellegir els aforismes de Nietzsche. També m'interessen molt. Com a novetat, al volum *Nus...* (que conté un centenar de poemes i està dedicat al pare), la poeta posa títols sistemàticament. «Flotador», «Titanlux» o «Valium». El polifacètic Albert Mestres,¹² amb qui na Tonina farà amistat més endavant, la distingeix com a hereva més que justificada del poeta Marcial i de mestre Brossa:

«En el fons, des d'un vessant més àcid i d'una verbalitat riquíssima i precisa, és la mateixa operació artística dels poemes visuals de Joan Brossa: el poeta serveix el material i el lector construeix el poema.»¹³

El seu ull d'artiodàctil ofereix un camp de visió panoràmic i, alhora, definit. Ha estat dotada amb l'habilitat de contemplar l'obra des de fora i des de dins al mateix temps. I, com feu Duchamp amb el

¹² Albert Mestres i Emilió (Barcelona, 1960) és poeta, assagista, dramaturg, traductor i editor. Fill del compositor Josep Maria Mestres Quadreny i de la ballarina Maria Teresa Emilió, ha anat desenvolupant una sensibilitat artística que, una mica com en el cas de na Tonina, el converteix en un creador inquiet i versàtil.

¹³ Albert MESTRES. «Antonina Canyelles o l'art del fibló». Prefaci a *Putes i consentits*, 2011.

seu quadre l'any 1912, la poeta reafirma el desig de no adherir-se a cap corrent o grup literari des del primer moment, i en tota l'obra que anirà publicant.

Potser sí que ja havia començat a escriure de cap, i va anar covant a dintre els versos que l'havien de nodrir, mentre l'exterior es neulia i provava de capturar-la i inserir-la en el decandiment mental i espiritual col·lectiu. Les monges mestres havien retret a na Tonina xica que s'inventava la lliçó, que no la repetia exactament com l'hi dictaven, o que no accedia a dir-la quan no li interessava (encara que se l'hagués apresada com sempre); i la renyaven ara sí, ara també, per enraonar a classe. Quan va ser l'hora de combregar, se'n dugué un bon clatellot per dir que volia fer la Primera Comunió vestida amb els arreus de ferro de Joana d'Arc.¹⁴ Tothora la seva ànima caprina es manifestava rebel i enginyosa, però també aterrada –animal. No volia ser la cabra estacada.¹⁵ Ben bé com ara. Si s'ha esgarriat dels camins imposats, primer per un estat totalitari –el del *cabdill Mitjamerda*–¹⁶ i confessional –amb l'Església catòlica–;

¹⁴ *Tasta'm*, p. 14.

¹⁵ «Ara i aquí,/ com una cabra estacada,/ amb aquest sempre de la mar/ davant els ulls,/ amb aquest sempre de bressols/ damunt la mar./ Volen les ales d'un ocell sense ocell». A *La duna i la cascada*.

¹⁶ «Èrem esclaus i ho sabíem./ No recol·lectàvem cafè,/ ni cotó, ni tallàvem canya./ Serviém dos senyors:/ Déu i el Mitjamerda./ Al més Vell li dèiem el Salvador,/ i al més jove, el Cabdill./ El Salvador tenia un ull/ que ho veia tot,/ i el Cabdill Mitjamerda/ més de mil». A *Les banyes del croissant*.

després, per l'immobilisme, el materialisme consumista i la virtualitat capitalistes; i finalment pels cànon i protocols i comèdies del món literari i cultural, ha estat volent-ho. A posta per a observar la vida completa, l'esfera terrestre, des d'unes altures que caguen de por qualsevol, però que per a la cabra són d'allò més naturals. Unes altures que permeten contemplar el conjunt de relacions i casuístiques, el Tot, i cercar-hi un «ser en el món» més interconnectat i alhora més lliure. Malgrat que na Tonina ha tingut l'avantatge d'uns progenitors del tot inusuals (oberts i cultes, i promotors de la independència i l'autosuficiència intel·lectual de la filla), que no li bloquejaven les vistes, com a adolescent va haver d'esforçar-se molt per a desempallegar-se d'unes cotilles que empraven el coneixement i l'educació perquè fossis «com els altres,/ com tots els altres/ però no com tu».¹⁷

La infantesa és el paradís perdut, i rescatat als poemes en forma de reservori. La nostàlgia de la poeta és d'aquell paisatge mental on tot era possible, una exuberant selva verge, i «*le génie, c'est l'enfance retrouvée à volonté*».¹⁸ L'escolarització emmarcada en el nacionalcatolicisme expulsà na Tonina del seu espai de llibertat. El macularen amb idees de pecat i culpa, voluntats del *Senyor*, i la serp d'aquesta essa

¹⁷ A *La duna i la cascada*, p. 19.

¹⁸ Són paraules atribuïdes a Charles Baudelaire. Si fem cas a Marina Tsvetàieva, el geni «[...] És la més elevada desvinculació de l'ànima i el vincle –més gran». Vegeu nota 103.

majúscula que la poeta tot d'una identificarà com la mateixa 'S' que la dels altres dos que volen encolorir-li: el senyor amo –el Capital– i el senyor marit. Li restringiren el paradís amb una divisió del temps, amb obligacions i amb expectatives, que contrasten amb els primers anys de jocs, lectures i aprenentatge espontanis, d'interessos escollits...; i anaren replegant molt a poc a poc, però amb violència, el ventall de maneres de ser-al-món possibles.

Quan deixam de menjar
amb les mans
ens foten la innocència
ens ensenyen a manejar
el ganivet i la forqueta
armes blanques
com si no fossin
armes blanques.

(*Bistecs de pantera*, 2023)

La poètica canyellesiana estarà travessada per aquelles *lliçons* que s'inculcaven en l'individu jove per força i deixaren un senyal que ni les arrugues de la pell no arriben a esborrar. «Les arrugues de les mans/ no són de riure/ creu-me».¹⁹ Les mans de na

¹⁹ «Les arrugues de les mans/ no són de riure// T'assegur que les arrugues de les mans/ no són de riure». *D'estructura circular*.

Tonina, la part humana creadora, deixen de potinejar la sorra, d'ajuntar-se amb les dels pares (confortants), d'ajuntar-se entre elles en humil i personal pregària. I van agafant el call d'unes mans d'escriure –el testimoni i les regnes.

2

música

Més que els Jardins Penjants de Babilònia,
més que el Partenó,
més que la Gran Muralla Xinesa,
més que la piràmide de Gizeh,
més molt més que la Capella Sixtina
és
l'Ungla del Dit Gros
de la Mà Dreta del guitarrista.

(La duna i la cascada, 2013)

Si hagués de triar, la música guanyaria la poesia. I,
d'entrada, fou l'art d'Euterpe que passà al davant:
—Però m'estim més tenir totes dues coses –m'en-
foca, sorneguera. Exhala una fumarada de Winston
Light (ai, no, que n'hem de dir *Blue*) i ho remata:
–M'agrada que totes dues es dissolen en escoltar-les.

—Jo tampoc no sabia triar, Tonina. Com diu la meva Marina, qui estima una sola cosa, no estima res.

Devora la casa familiar, a l'Obelisc, hi havia un professor que ensenyava a tocar instruments populars, i la poeta l'escoltava des del carrer fins que un dia demanà a la mare d'apuntar-s'hi, i la mare, com sempre, digué que sí. M'explica que, enmig de tanta frustració, tanta decepció i tant avorriment, els horabaixes eren un interludi *andante giocoso*: jugaven a cantar, i a escriure guions de comèdies musicals (normalment adaptant cançons que li havia ensenyat na Margalida Colom, i fins i tot canviant-los completament la lletra). Dirigia les amigues entre l'escenografia de llençols blancs, que també dissenyava amb la mare, i oferia als assistents un gotet d'aigua amb regalim. Per a accedir a aquests espectacles, que anunciava amb un rodolí que l'omplia d'orgull (*Comedia a las tres y media*), calia pagar l'entrada d'una galeta: les nenes de casa més bona la duïen de coco; les altres, una maria –na Tonina no feia diferències.

Així, la música es va anar convertint en la millor amiga, l'amant i l'amor platònic de la nena i l'adolescent, que s'entregà (gairebé del tot) al cant coral, el solfeig, l'harmonia i el violí –i a la mandolina, el llaüt, la bandúrria i el piano. Tal i com passa a l'ànima de la serp i la rata amb el flautista, o a la

de la cabreta amb panderetes, acordions i violins, la de na Tonina quedà hipnotitzada i endimoniada pel llenguatge sonor. I, fins a dinou anys, la poeta estudià per a ser violinista: primer al Conservatori i després amb classes particulars (a Santa Catalina amb una mestra violinista, i amb Joaquim Porta –el concertino de l'Orquestra Simfònica de les Illes Balears). A més, tenia el carnet de les Joventuts Musicals, i no es perdia ni un concert dels que es programaven a Palma; com tampoc no fallava a cap de les actuacions de Raimon, aleshores el seu artista preferit de la Nova Cançó, ni als festivals del Castell de Bellver.

Els estudis musicals han influenciat moltíssim la seva escriptura: malgrat que té pocs poemes rimats i gairebé mai no segueix els metres clàssics, hi cerca i recerca el ritme interior. I, tot i que no li agrada recitar en públic («la meua veu només m'agrada com la sent en es meu cap»), és evident –de llegir-los o sentir-los recitats per un rapsode– que no presumeix d'oïda sense raó. Canyelles se sent especialment orgullosa d'haver après a distingir el so dels diversos violins, i del fet que una vegada va tocar un Amati de 1674. L'excitació amb què parla d'aquesta o aquella altra peça i, sobretot, d'aquesta o aquella altra interpretació, delata el batec del seu discurs; i la seva entonació quasi teatral i la cantarella que, de tant en tant, enfila entre frase i frase, revelen si n'és

d'important per a ella no només la semàntica, sinó també la fonètica dels mots.

De les lectures escolars, només l'havien impactat els versos i els contes en prosa d'*Azul...*, de Rubén Darío,²⁰ que «sortien del “tararí, tararà” de la poesia clàssica i cursi que llegíem a classe». Això podria contestar l'interrogant que amoïna la poeta i filòloga Laura G. Ortensi, que s'incomoda en llegir els *Bistecs de pantera* i se sorprèn (*sorpresa*, encara, cinquanta anys després!) que Canyelles no compti ni consoni. Ortensi vincula l'elecció estilística de la poeta a una teoria: les dones-poeta continuen percebent «la idea d'encarar-se al decasíl·lab com un combat amb l'aprovació del mascle i del cànon».²¹ La poètica canyellesiana té, sens dubte, arrels que es comuniquen, per exemple, amb la de Dolors Miquel, que declara sarcàsticament en un sonet la intenció de «fer-ho rimar perquè algú ho aclami»,²² malgrat que això li suposi escriure cap per avall i tota regirada. Na Tonina, que va deixar la música per les exigències tècniques, es desmarca de la necessitat d'aprovació igualment, però des del vers lliure. Les

20 Rubén DARÍO. *Azul...* Santiago de Xile: Pequeño Dios Editores, 2013.

21 Laura G. ORTENSÍ. «Escandir l'aigua de Vichy». *La lectora* (27-02-2024).

22 Dolors MIQUEL I ABELLÀ. *El Musot*. Lleida: Pagès Editors, 2009. La veu de na Dolors (que ens ressona i ens sembla una de les més importants de la nostra literatura) comparteix una bona part del discurs de na Tonina.

dues poètiques defineixen, així, la veu pròpia, i queden agermanades no tant pel ritme ni la rima, com pel color: una altra de les qualitats que cal treballar en la peça musical o el poema. I, per aclarir que es tracta d'una elecció estilística, cito encara un altre cop Sebastià Perelló, quan diu que «per ventura és veritat que [Canyelles] defuig certes formes emfàtiques que són pròpies de les veus més bufes i l'erudició però de cap manera hauríem de caure en l'error de pensar que aquesta naturalitat no sigui factícia, perquè és una retòrica contra l'elocutio grandiloqüent, però una convenció literària i altament sofisticada [...] Canyelles no és natural: és alta orfebreria, la recerca d'una veu que s'allibera en la llengua».²³

D'altra banda, comprovem que, a la nostra literatura, hi ha prejudicis quan parlem d'*ars brevitatis*: la sensació és que les formes rimades, com el rodolí i l'auca, en general només es consideren vàlides en un context de continuïtat amb el folklore tradicional; i que la poesia aforística no sol ser objecte d'estudi acadèmic.²⁴ No és així, per exemple, en la literatura japonesa –Perelló ja hi vincula l'autora–, ni tampoc a l'anglosaxona, on el vers i l'estrofa curts

23 Sebastià PERELLÓ. *Antonina Canyelles. L'orella al pit. Núvol* (30-10-2013).

24 Rumiant-hi bé, en l'àmbit local la poètica canyellesiana lliga amb la dels autors mallorquins Miquel Cardell i Miquel Rayó: tots tres donen la corda justa a uns poemes que tenen molt en compte la quantitat d'espai que ocupen en el paisatge.

(tant rimats com lliures) són formes molt emprades: pensem en els *limerick* i la *nonsense poetry* (per exemple, d'Edward Lear, traduït per Miquel Àngel Llauger); o en el vers lliure de Rupí Kaur, una absoluta *best-seller* (traduïda per Bel Olid). De fet, la simplicitat i la brevetat en el vers han servit i serveixen de base per a les noves expressions del segle XXI –que es fan dir hereves del rap o de l'*spoken word* (pensem en Kae Tempest, en català traduïda tampoc gens atzarosament per en Martí Sales), i que si escurcen l'estrofa s'emparenten molt estretament tant amb el pop com amb el *free jazz*.

Tal vegada la poesia de Canyelles s'hauria de llegir en el marc del trap i la nova poesia urbana en català? De la meua experiència amb la poesia canyellesiana a través de Jansky, amb en Jaume Reus, se n'extreu això i més. Primer: al taller Poetes a la Pista!, en el qual partim de versos de diferents poetes per a compondre un cadàver exquisit amb *samplers* d'electrònica, els versos de na Tonina criden l'atenció i inspiren especialment tant els alumnes mallorquins d'educació secundària, com els alumnes universitaris de català com a llengua estrangera. Tot d'una que els pronuncien, els memoritzen, se'ls fan seus i els reinterpreten. Segon: a la celebració dels vuitanta anys de la poeta, vam convidar-la a l'estudi perquè recités mentre anàvem component amb sintetitzadors analògics la música per a la festa, i la po-

tent lleugeresa dels seus versos va entendre's més que de pressa amb les nostres atmosferes espacials, els ritmes tecno i els cants d'ocells i grills.

Na Tonina evita seguir tant la rima com el ritme de les mètriques imposades, però m'atreveixo a dir que és (a banda de la seva convicció antiautoritària) perquè fa cas a un ritme intern i una melodia que ella hi sent de fons. Com a lectors, tant podem intentar endevinar-los, com inserir-hi els propis –semblantment a com intervindríem en un Poetry Slam. La seva poesia és com la d'aquell participant que apareix un cop cada força temps al concurs, a qui no se li ha encomanat la cantarella marçaliana.²⁵ Del que no dubto és que ella n'hi sent una, de música:

«Una de les qüestions que més em preocupen és que els poemes tinguin cert ritme, una musicalitat interior. Fins al punt que de vegades he canviat gran part d'un poema perquè em quedava penjada una preposició. He de cantar el poema, escoltar-lo».²⁶

Amb mètrica o sense, una cabra ja se sap que, ni camina recte, ni s'està quieta en el mateix lloc gaire estona, i que es plau de tresscar per aquí a l'enllà sense un rumb gaire fix. Na Tonina havia començat

²⁵ D'en Marçal Font i Espí, poeta badaloní que, a començaments dels anys dos mil, va marcar una cadència de recitació que ha creat escola no només als escenaris de l'*slam*, sinó als de la poesia dita no concursant.

²⁶ Segons Clara Ferrer «Nos prepararon para ser unas eternas menores de edad». *Última Hora* (05-10-21). La traducció al català és meua.

seguint els cursos del Conservatori, i havia tingut mestres com l'amic de Manuel de Falla, mossèn Joan Maria Tomàs; havia anat cada dia a peu des d'Arxiduc fins a Santa Catalina, carregant el violí i les partitures; s'havia examinat sota la pressió del públic i havia brandat butlletes amb excel·lents; havia demanat una mandolina i la hi havien comprat. La mare agafà el traspàs d'una botiga de queviures, després del segon part. Quan fos més gran, la filla hi ajudaria (primer pintant *souvenirs*, després despatxant), però de moment sentia les clientes que feien estuforns per aquella nina, amb la qual –afalagaven la mare–, «teniu molt de guanyat!»; i també la resposta de la mare: «Molt de gastat!». I un bon dia va cansar-se'n i pus mai més. Així, la música (o, sent més precisos, la carrera musical –la professió de músic–) esdevingué el gran retret –l'únic?– envers ella mateixa.

—Pensa que cada dia, cada dia, cada dia, quan m'aixec, el primer pensament és aquest: ¿per què vaig ser tan bèstia de deixar-la?

Tornem a ser a l'*oficina* dels Geranis, i avui la poeta es plany per no recordar de com llegir tots els signes d'una partitura. Ràpidament, però, muda la tonalitat i braveja de les habilitats d'apreciació musical que encara conserva, del plaer en l'escolta profunda, gràcies als anys d'estudi. M'explica la diferència essencial entre les interpretacions de Chopin

de les pianistes Martha Argerich (és esplèndida), i Maria João Pires (és única); dels violinistes Ivry Gitlis i Yehudi Menuhin. Com la seva memòria espectacular –que també ostenta sempre que pot– no és una qualitat inventada. Els darrers llibres de poemes els ha escrit escoltant grans músics de fons: una selecció de compositors clàssics, però també estàndards de jazz, *chanson française* dels anys 1940, la cançó d'autor de Maria del Mar Bonet i la música pop-rock de Patti Smith o Peter, Paul and Mary.

Passa un amic, en Mendi,²⁷ i el convidem a seure –jo vaig conèixer-lo a través dels textos per als programes de mà que escriu per a l'Orquestra Simfònica de les Illes Balears i que tradueixo. L'amic il·lustrà bellament i entusiasmat els *Exercicis d'una mà insomne*; però quan, més tard, demano a na Tonina de què es coneixen, no sap dir-m'ho: són amics i passa –la memòria no s'ha d'ocupar amb anècdotes del Naranjito. Però jo ara desvariejaré una mica, perquè una altra de les autores dels textos per als programes de l'OSIB és na Bàrbara Duran, musicòloga que no falla mai a les presentacions i recitals de la poeta. Els manacorins –que de contracultura de qualitat en saben un niu!– se l'estimen molt, na Tonina, i allà es conegueren, les dues donasses, quan

²⁷ Josep Antoni Pérez de Mendiola Roig, 'Mendi' (Palma, 1953) és articulista, crític musical, de cinema i teatre, autor de llibres i coordinador d'exposicions i edicions. També treballem junts a l'*Ara Balears*.

na Bàrbara improvisà una composició durant un recital de la poeta.

Jon López de Viñaspre, el seu futur editor de confiança (i mecenes, en el sentit bonic de la paraula) es referirà, per a presentar la poesia de Canyelles, a la tribu dels indis Lakota quan ens recordi que «tots tenim una música i cadascú ha de cantar la seva cançó».²⁸ D'una manera semblant a la poeta russa Marina Tsvetàieva, la mallorquina adora la Música, però assumeix que no es pot mantenir una relació horitzontal, lliure, amb quelcom que creiem superior i que ens inspira devoció, idolatria. I així com Tsvetàieva abandona el piano (que, en el seu cas, la mare havia obligat a tocar) per la ploma, Canyelles torna el violí a l'estoig i obre les pàgines –com a les– d'una llibreta.²⁹

Escotar guareix, acompanya, agombola. Si a l'altre barri poguéssim endur-nos-hi discos, Canyelles triaria els *Nocturns* de Chopin (se'ls sap tots vint-i-u de memòria), i les cançons d'Edith Piaf i Jacques Brel. Però la poeta trobà el confort d'un mateix, el que podem proporcionar-nos sense eines no mecà-

28 (Del pròleg a *Tasta'm*). Jon López de Viñaspre (Bilbao, 1970) és escriptor i editor, llicenciat en Psicologia. Ha publicat poesia i narrativa, en volums com *La mala petja*, *Les flors de Matmata*, *Eclipsis*, o *El clan de los increíbles*. Li agrada especialment la poesia d'Antonina Canyelles i d'autors japonesos.

29 Llegiu l'assaig autobiogràfic «La mare i la música», a *El diable i altres relats*. Trad. de Miquel Cabal i Guarro. Barcelona: Edicions de 1984, 2023.

niques, en una altra música: la de les paraules. I al més enllà estaria ben a pler rellegint una vegada i una altra els poemes d'Anne Sexton.³⁰ Tal vegada premonitòriament, Canyelles abandonà els estudis musicals ben bé abans que el 1968 morís la mare i, just quinze mesos després, el pare. A les acaballes de 1969, a la poeta li diagnosticaren una tuberculosi renal. El cos humà és molt intel·ligent: orfe, desarmat i aclaparat per la pena, es rebel·lava i exigia un recés, una pausa. Els metges receptaren sis mesos de repòs absolut al llit, i Canyelles curà la malaltia a casa de la família Magrinyà-Bosch, posseïdora d'una fantàstica biblioteca en català. Allà, llegí el *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover i Moll de cap a cap, i feu llit amb Mercè Rodoreda, Ausiàs March, Joan Maragall, Blai Bonet («un poeta excepcional») i el *Donzell amarg* de Vicent Andrés Estellés. Covarà amb la poesia del valencià, que l'enlluerna i engresca fins al punt de voler començar a fer sonar la veu de la cabra boja al paper; un procés que –segons la poeta– serà molt llarg.

A les *Horacianes*, els *Sonets mallorquins* o la *Crònica mallorquina* del poeta de Burjassot hi reconeix una veu afí. Malgrat que ja havia llegit els poemes de l'Escola Mallorquina i n'havia valorat l'art,

30 Traduïts per Montserrat Abelló, igual com Sylvia Plath. Hi ha crítics que troben ressons de la tarragonina a la poesia canyellesiana, però tal com ho veig jo, és a través de la seva autoria com a traductora que hi traspassa –no com a poeta.

fins aleshores no havia tingut la sensació que la seva veu volgués –o pogués– recórrer aquells mateixos camins. Quant a la forma, aquest distanciament no estranya, per tal com Canyelles gairebé mai no empra les estructures mètriques i rítmiques pròpies de Costa i Llobera, o Joan Alcover. Això no obstant, la capacitat d'observar i escoltar atentament el paisatge de Mallorca és un tret compartit –i rar. «Abans teníem gall/ i ara tenim rellotge./ L'alba de cada dia/ només fa bonic», confirma la poeta al primer llibre. En aquesta illa mutant, el paisatge que conforma la identitat dels poetes està en vies d'extinció, però sembla com si només quatre o cinc poetes estiguin disposats a caminar, a escalar fins al capdamunt d'una de les talaies des d'on s'albira el desastre (però també la meravella que sobreviu).

Na Tonina hauria volgut ser músic, però de seguida pren consciència que l'ofici requereix una disciplina amb la qual no acaba de sentir-se còmoda, prou lliure, i que tanmateix el món que habita funciona de tal manera que no se li permetrà anar més enllà d'un conservatori local o regional. Ella hauria volgut anar a estudiar allà on fos que hi hagués els músics més interessants; i tocar, no pas dins un conjunt clàssic, sinó amb còmplices igualment delerosos d'improvisar, d'assajar noves formes, de crear –s'haurien entès amb Aurora Bertrana! Però, per a una dona a les Balears dels anys cinquanta, això no

era un somni, sinó una quimera; i, en el seu cas concret, no hi havia possibilitats econòmiques d'anar a estudiar a l'altra banda de la mar. Les circumstàncies emmenen la poeta a entendre la feminitat com una part de la identitat que l'altre masculí (i el sistema patriarcal) volen ressaltar per a poder estigmatitzar i subjugar. Així, es mostrarà implacable contra la religió de l'Eva que neix d'una costella d'Adam, contra el patriarcat dels *machos* ibèrics i testosterònics; però igualment contra l'immobilisme i la passivitat de les congèneres, tan perjudicial per a l'alliberament de l'individu femení.

No no no no, anau errades.
Jo no era la primera de la classe.
Jo som aquella que escopia els macarrons,
la que s'enfilava a la taula de la monja
–quan no hi era– i us cantava
La vie en rose imitant Edith Piaf,
la que copiava a la sàvia de
la classe a canvi d'escriure-li
cartes d'amor al seu nòvio.

Elegantíssimes i perfumades
senyores, us mir i totes
pareixeu les meves àvies.

(*Bistecs de pantera*, 2023)

Les dones de la seva generació no són com ella, li sembla. En un altre poema els retreu que, si callen una mica més, ja seran estàtues.³¹ N'identifica unes que se senten còmodes al regne de la ignorància; unes altres que es deixen infantilitzar, a canvi de «seguretat i protecció»; i les que accepten la cossificació de la feminitat, amb l'excusa de l'amor. Observa que s'han cregut la pel·lícula del nacional-catolicisme i ara assumeixen els rols de gènere que aquest sistema ha marcat, com si fossin una condició genètica (i l'herència de la qual es transmetrà a la generació següent com una transfusió, amb l'ajuda del capitalisme). Les seves companyes es dediquen a cosir o a practicar per a ser mosses de perruqueria. Han assumit que, quan aconseguixin l'anhelat objectiu de casar-se, no hauran de treballar i, per això, no alimenten la passió per cap causa, art, afició, ni ofici. I, si arriba que se'n penedeixen, aquesta és la seva «Teràpia»: «Com que no em deixen suïcidar,/ dispar trets de Cristasol/ contra els vidres» (*Nus baixant una escala*, 2015). Repeteixen comportaments, reafirmen estereotips i donen continuïtat a usos marcats, perversament connotats, de la llengua.

³¹ *Exercicis d'una mà insomne*, p. 58. Ella, en canvi, es transforma en escultura per voluntat pròpia i quan li convé: «Si em parlen/ d'allò que no m'interessa,/ som un cap de marbre/ de dona romana/ trobat a qualsevol indret/ de la Mediterrània». *Les banyes del croissant*.

–No sap ni bullir patates.
 –Però aguanta bé davall l'aigua
 –No la casaran.
 –Per això, perquè aguanta bé
 davall l'aigua.

(*Les banyes del croissant*, 2018)

Mentrestant, a can Canyelles-Colom no s'havia fet cap diferència entre l'educació de la filla i la del fill. Amb la complicitat de la mare –l'única que veritablement pot trencar la cadena de transmissió– sí que va comptar-hi, fins i tot en relació amb el drama de l'escola. Per a aprovar les assignatures que no li agradaven gens, com la costura aquells «amarguissims capvespres/ d'agulla i fil» en què «brodar una flor/ m'eren onze rosaris» de què ens parla a *Patchwork*, trampejaven força sovint, falsificant autories i fingint mals de cap i de panxa. «El cor de la mare» és «el primer rellotge/ amb què vaig mesurar el temps»,³² escriu la filla poeta. I això no obstant, quan ens parla de la dona, Margalida Colom, la fesomia se li tensa en ganyotes diverses. Tal vegada hauríem de recuperar les paraules de Marguerite Duras³³ quan diu que la mare sempre serà la persona

³² «MÀQUINA I», a *La duna i la cascada*, p.17.

³³ Marguerite DURAS. *La vida material*. Trad. de David Ilig. Barcelona: Club Editor, 2018.

més rara, boja, incomprendible que haurem conegut. No les entenem ni quan som xics, ni quan creixem – són un misteri.

—Me n'aniré d'aquest món sense haver conegut na Margalida Colom. No l'hauré entesa mai, i de segur que ella no m'entengué a mi –malgrat que nos enteníem beníssim. Era una dona molt intel·ligent. Mai no em reconegué cap mèrit, però m'acompanyà sempre: els dies que tenia examen em feia berenar bé, em recordava que me'n dugués *bolis* de recanvi, em donava doblers per si de cas... Però després, jo tornava amb la papereta tota plena d'excel·lents i ella ni s'immutava... Tenc s'impressió que m'animava a estudiar les arts perquè trobava que feia guapo... Un pic vaig voler ensenyar al meu germà a tocar el violoncel; però mumare no volgué ni sentir-ne a parlar: deia que els homes músics, com que de seguida trobaven feina ben pagada en clubs i bars, es perdien.

3

i quina llengua

Bella és la nit.
Aquelles cinc estrelles
són d'un hotel,
i aquelles vuit d'allà
són Michelin.

(*Les banyes del croissant*, 2018)

L'any 2010, una antologia de traduccions *précisement* al francès recull poemes d'Antonina Canyelles. Es titula *Poètes contemporains des îles Baléares d'expression catalane*, i l'edita i tradueix Maties Tugores –també poeta i molt actiu en la vida cultural alternativa de Palma. Tugores aplega una tria selecta d'autors illencs en un llibre que, malauradament, no arriba a veure enllestit, tot i haver-hi laborat fins ben bé abans de traspasar. Faltats del seu entusiasme i contactes, els antologats queden igualment sense

l'oportunitat de presentar l'edició a París –cosa que hauria fet botar d'alegria na Tonina.

En la gran aventura a través del mirall per a desxifrar com sona la pròpia veu, la poeta no només s'acompanya d'escriptors en llengua catalana, sinó que va de bracet amb la poesia francesa: les *Paroles*, de Jacques Prévert, i els versos de Philippe Jacottet (també en la versió original, perquè Antoni Clapés encara no els havia traduït), són dues de les fites on s'asseu a agafar alè abans de prosseguir en el seu camí. No fa gaire, el dia que quedàrem per a enregistrar l'entrevista per al podcast de l'AELC «Parlem de literatura», l'amiga va rebre'm de mala lluna i ullerrosa, perquè la nit anterior:

—Em vaig posar a repassar les oracions de relatiu en francès al llit, amb la tauleta, i encara gràcies si he dormit vint minuts.

Aquesta altra llengua, la segona de la poeta (si descomptem l'espanyola, que és imposada i, per tant, artísticament rebutjada), marca la seva obra amb una sèrie de trets distintius en forma d'influències literàries, de ressons musicals, d'estirabots lèxics (amb préstecs i manlleus de tota mena), i la guarneix amb la cirereta d'aquella picardia culturitzada que, encara avui, caracteritza molts creadors de *la France*. No li passa amb cap altre idioma estranger: de fet, sempre que el pare, en Pep s'Anglès, havia provat de transmetre-li l'amor per l'idioma de

Sylvia Plath (una de les seves autores de capçalera), la brega estava assegurada:

—Mai no vaig poder sofrir la seva cantarella, quan xerrava en anglès...

L'herència sollerica degué tenir-hi a veure, doncs, amb aquest favoritisme: els avis, els cridava per «pepé» i «memé», i un munt de parents vivien a França. Però fou una cosina casada a Bèlgica que li proposà de viure un any sabàtic al país d'Hercule Poirot –protagonista d'alguns poemes. La dotada oïda musical i el pòsit favorable d'aquelles classes particulars de francès (que li havia impartit «un professor de la Resistència») celebraren la idea de perfeccionar l'idioma –i de distanciar-se, temporalment, de casa; i na Tonina va convèncer-se d'embarcar tota sola en un quadrimotor en direcció a Brussel·les. Al número 11 de la Rue de la Joyeuse Entrée l'esperava per a fer d'*au pair* una família benestant, propietària d'una empresa de maquinària de la construcció, amb dues nines: Nathalie i Sophie, l'una que just tenia mesos i l'altra de dos anys. Les tasques de la poeta (que lliurava els dijous, dissabtes i diumenges) consistien a cuidar-se d'aquell parell:

—Tot d'una me'n vaig témer que no hi havia banyera de bebè, i vaig dir-los que ni parlar-ne de banyar aquella criatura jo tota sola... Imagina't que em cau!

Desenrotllem prou de pressa l'interrogant de la maternitat: al seu ésser, l'instint reproductiu mai

no ha competit amb els instints de la cabra boja –potser perquè la transcendència no l’amoïna, tampoc la descendència. I si l’entenc de molt...! Com ella, germana gran d’un mascle i cangur, *au pair* i tutora des de ben joveneta, ens passa també que ens hem sentit i ens sentim mares de moltes altres criatures; tenim la impressió de ser una altra mena de mares.

Na Tonina de vint anys, al bressol dels bombons, es llevava abans de dos quarts de nou, l’hora en què el xofer del senyor tocava el timbre. Era un home que anava de blau, tenia un nas molt gros i li explicà que havia estat alliberat d’un camp de concentració alemany. Prenien cafè plegats, mentre esperaven que el senyor es llevés i s’arreglés. La senyora, tota una doble de Grace Kelly amb un altre automòbil només per a ella, es llevava tard i partia a *faire des courses* fins a les sis de la tarda. En aquella casa, un oasi ben escalfat enmig de l’hivern gèlid i blanc del país, la poeta només va escriure les cartes que, enyorada, enviaria als pares entre dos i tres cops per setmana. A aquests efectes, comprava un paper primíssim, que li permetia de girar el full i escriure entre línies (sempre en castellà); i anava a pensar la correspondència a l’estanc, on ja comprava tabac. Un dia, l’estanquera li amollà una floreta, lloant-li el domini del francès: «Si fos de veres que el parlàs tan bé com dieu, *madame*, no m’hauríeu fet la remarca», respongué ella.

Malgrat les comoditats i la novetat de l’escenari, la poeta s’enyorava: «el cel era tan gris i la gent, tan eixuta...!» Pintava i dibuixava, això sí, però no conserva cap de les seves obres belgues. Així mateix, va viure peripècies dignes de contar. A banda dels tres mil tres-cents francs que li pagaven, per Nadal, la família d’acollida li n’hi regalà cent, amb la recomanació que comprés més pintures i pinzells, i li donà una notícia magnífica: se l’endurien a passar les festes a la Côte d’Azur.

—Devers les cinc de la matinada, pujàrem en aquell cadillac i conduírem per una autopista, que era la meva primera autopista i estava resseguida de *releés* (aquests preciosos *chateaux* per a descansar); i tira-tira fins a Cannes, passant per Saint Tropez i Sant Raphaële... En arribar a la vil·la Carpe Diem ens esperaven els posaders; i llavors, al vespre, un càtering amb decoradors inclosos ens parà una taulada amb ostres, amb llamàntol, amb vi de la millor anyada... Hi havia un exèrcit de *maîtres* tan ben vestits...! I a mi m’assegueren en una taula amb el xofer i els posaders, a la taula del servei; i ens posàrem a degustar aquell jardí de delícies.

Ara, mentre ho conta, una guspira encesa pel record salta i s’escampa pel globus ocular. Però aleshores, al cap d’uns quants mesos de ser al carrer *del portal feliç*, la poeta –que s’havia volgut escapar de la persecució de monges i policies–, reconeix que la

casa familiar no és una gàbia tan estreta. Enyorejada, se'n torna a Mallorca –a l'illa escarpada i esquerrapa, encarada a la dreta i en procés d'asfaltar, però ensems assolellada i blava i paradisiàca, on viurà com les cabres i en la llengua pròpia.

Tanmateix, fixeuvos en el poema que encapçala el capítol, llegiu-lo en veu alta: l'amiga ens dona peixet i, tant si diem «Michelin» amb la pronúncia original, com si ho pronunciem amb dicció acatalanada, la música sona. La llengua francesa serà el seu *souvenir* d'aquest viatge. Si mai perdéssim na Tonina, hauríem d'anar-la a cercar a París³⁴ –la ciutat dels seus músics, la *màtria* de George Sand,³⁵ la ciutat de la qual s'enamoraren algunes de les seves autores preferides, com Djuna Barnes. París, per na Tonina, podria ser l'entitat del poema de Francesc Gelonch: aquell lloc on, quan hi arribes, ja no hi ha ningú, perquè de fet tothom ha partit a cercar-lo; i ella, essent boja de mena com el protagonista líric, estarà millor del que estava quan s'adoni que, amb la grilladura de la poesia, és capaç de fer brotar a qualsevol lloc, en qualsevol moment... el

34 «Quan torni a néixer/ ho faré a París», prediu Antonina Canyelles a *La duna i la cascada*.

35 L'escriptora, amb la qual Canyelles comparteix –com a mínim– l'amor per la música de Chopin, el rebuig de la institució del matrimoni i la capacitat d'escandalitzar la societat mallorquina, apareix en diversos poemes: a *D'estructura circular*, p. 17; o a *La duna i la cascada*, p. 93.

seu París.³⁶ Asseguda a la terrassa del cafè dels Geranis, a l'*oficina*, somriu altiva i m'assegura un altre cop que «la seva vida anterior és parisenca».

M'explica que, si hagués hagut de fer una tesi, vet aquí el tema: l'art del període d'entreguerres a París, als anys 1930; però en un estudi comparatiu amb el dels Països Catalans. Als nostres, els reconeix els mèrits, és clar; i, en aquest sentit, molt més a les escriptores (Víctor Català, Bertrana, Rodoreda) que als escriptors –quan compara la creativitat dels dos països en la mateixa línia temporal, els troba rancis, endarrerits, aturadets. Per a defensar-los, se m'acut remarcar que, en aquella època, els catalans érem escriptors sense casa –i en gran part gràcies a aquella generació, avui, al manco, tenim uns barracons.

Llavors, de tornada del viatge iniciàtic, la poeta barrina amb la idea d'estudiar per a ser guia turística: mostraria les Illes Balears des d'altres perspectives i, alhora, aniria espipellant imatges en altres territoris –viatjaria a Nova York, a Venècia, a Fontainebleau. Però acabarà visitant-los amb la imaginació, als poemes, perquè a les dones armades amb la llengua catalana, en passar pel control de l'aeroport, la Guàrdia Civil les deté.³⁷ D'altra banda, la llengua

36 Francesc GELONCH. *La mandra no és un ocell*. Barcelona: Labreu Edicions, 2016.

37 «Pas per davall l'arc de seguretat/ i son en català.// Deténganla. Esa mujer va armada». A *Les banyes del croissant*.

que ha triat finalment com a identitària tampoc no és encara una assignatura obligatòria als centres públics; de manera que, primer, la poeta ha de descartar-ne l'ensenyament com a ocupació vocacional i cercar una altra curolla per a guanyar-se la vida. La perspectiva de representar un paper en els incipients corrents de canvi que la societat necessita d'urgència, i d'empoderar-se amb els col·lectius marginats pel sistema, la du a prendre la decisió d'estudiar Treball Social, a l'Estudi General Lul·lià.

–Tinc, més que un record, la sensació que quan sortia del psiquiàtric, devers la una del migdia, sa claror era diferent.

De les pràctiques acadèmiques entre 1964 i 1966, a l'hospital psiquiàtric Clínica Mental de Jesús –«sa loqueria», en deia la gent–, i de les relacions que estableix amb les comunitats en risc d'exclusió, se'n llegeix un pòsit espès, generós i ben assentat, a la seva poesia. Enfrontada a tots aquells *malalts* (molts dels quals no ho eren: dones a qui havien incapacitat per tal de manegar-los la fortuna, o perquè no volien casar-se, per exemple), la lucidesa de na Tonina brilla. Però no tot són daurats, i el procés d'ajudar les víctimes de violència de gènere no és ni senzill, ni reblidor. Al masclisme perpetrat pels homes s'hi suma el masclisme heretat (inculcat) en les dones. En aquesta observació dolorosíssima també coincideix amb Antònia Vicens, que sempre comenta com

va afectar-la descobrir, sent una al·loteta, que al carregar hi havia una dona a qui pegava el marit i que, malgrat saber-ho, les veïnades no solament no li oferien ajuda sinó que se'n mig burlaven.

La policia ha trobat
una dona morta de por,
però com que cridava tant
li han fet l'autòpsia.

(*Exercicis d'una mà insomne*, 2021)

Les confidències de les dones maltractades pels seus homes l'exasperen fins al punt que acaba perdent la poca confiança que li quedava en el sistema. L'única arma que pot prestar-los és una educació *altra* (l'accés en igualtat al coneixement), que els cal tant com la independència econòmica i espiritual i que, de totes maneres, serà difícil d'utilitzar per a contraatacar la violència física o, amb prou feines, defensar-se'n, car és més aviat una eina de prevenció. L'intent de resolució d'aquest conflicte fonamental, sumat al recel vers l'educació rebuda es vehiculen a través de la poètica canyellesiana, que opera i va intensificant un feminisme que, en general i sense comptar algunes altres poetes índies,³⁸ no es desenvoluparà a la tradició occiden-

³⁸ Vegeu el capítol 4 d'aquest «Retrat».

tal fins més endavant; i transitarà senders on, a voltes, coincidirà amb la lleidatana Dolors Miquel –com hem vist– i l'escocesa Carol Ann Duffy; totes dues gairebé vint anys més joves que ella, però amb llengües semblantment afilades i conceptes de la llibertat igualment radicals. A la dècada de 1970, «la dona bala» és «una poeta emergent [...] que trenca els patrons existents d'expressió dels sentiments, amb l'ús del sarcasme i l'humor»; i a la segona dècada dels dos mil, la ironia de Canyelles es llegeix com «una força cohesiva» que uneix «el dins i el fora», que resol la fractura entre el món i les instàncies socials.³⁹

«*Je ne suis pas une femme comme il faut et j'aime ne pas l'être. Je suppose que le temps m'a transportée jusqu'ici et m'a rendue plus courageuse, plus osée; il a accentué aussi mon sens de l'ironie...*»⁴⁰

De tota manera, els primers anys de l'aventura literària de na Tonina, fins i tot les dones que pertanyen al món literari i/o acadèmic i emprenen l'escamesa de catalogar, per primer cop, la poesia escrita en llengua catalana per dones –és a dir, des d'una discriminació positiva i una intenció reparadora–, l'ometen a les seves seleccions (sigui perquè no la

³⁹ Ho afirmen Margalida Pons i Maria Palmer en els respectius estudis (vegeu la bibliografia).

⁴⁰ La poètica amb què Antonina Canyelles es presenta a l'antologia dels seus poemes que es publicarà a París.

coneixen, perquè no consideren que hagi acumulat prou obra o perquè la lectura que en fan no les convenç en aquest sentit). Ni Montserrat Abelló, Maria Mercè Marçal, Neus Aguado i Lluïsa Julià a *Paisatge emergent. Trenta poètes catalanes del segle XX* (La Magrana, 1999); ni Vinyet Panyella a *Contemporànies. Antologia de poètes dels Països Catalans*, el mateix any; ni Carme Riera a la seva *Antologia de la poesia catalana femenina* (2003); ni Noèlia Díaz Vicedo i Sandra D. Roig a *Donzelles de l'any 2000*,⁴¹ el dos mil tretze –la qual cosa podria haver detonat aquest poema de l'amiga: «Si fos una poeta rèptil,/ ja m'hauria suïcidat/ de por».⁴²

Tal vegada no era només l'acadèmia (masculina), sinó les escriptores mateixes, que necessitaven recuperar-se de la *sorprenent* investida de la seva ploma, del xoc que els havia provocat sentir una *poeta gran* tan alliberada del patriarcat, que escopia per-

⁴¹ Noèlia DÍAZ VICEDO; Sandra D. ROIG (ed.). *Donzelles de l'any 2000. Antologia de dones poètes dels Països Catalans*. Editorial Mediterrània, 2010. Val a dir que na Noèlia, poeta, traductora i investigadora a la UIB, no la devia conèixer, perquè més endavant ha esdevingut una *fan* declarada i ha comentat i recitat la seva obra en diverses ocasions.

⁴² Es poden llegir com rèpliques als versos de M. A. Salvà a aquests versos de *Les banyes del croissant*; i el poema de la p. 83 a *Exercicis d'una mà insomne*. En aquest darrer llibre, però, llegiu també el poema de la p. 37, on una ensaïmada es descargola per a esdevenir serp i deixar de ser dolça. Amb aquest, i amb el poema núm.11 del primer apartat de *Piercing*, on hi ha un cactus que compleix les ordres de la poeta, imaginem que el diàleg de Canyelles amb la poeta (o les poètes) s'estableix des de la sororitat.

les on es llegia una menstruació d'anís o unes rajoles tan netes que s'hi reflecteix la cotorra:⁴³

Compreses amb aletes.
Com si fossin peixos.
Com si fossin querubins.

(*Les banyes del croissant*, 2018)

Fes-m'ho, fes-m'ho,
li suplicava ella
encesca com un caliu.

Ell es descordà la bragueta
i es posà a escurar-li els plats.

(*Exercicis d'una mà insomne*, 2021)

Encara que Susanna Rafart no s'oblidarà de la seva escriptura, a l'antologia *Nou de set. Antologia de poetes illenques*, serà la següent fornada d'estudioses i poetes (la que s'emparenta amb les antologies *Quàntiques!* i *Pedra Foguera*)⁴⁴ que la tindrà, a la fi, ben present. L'any 2014, Maria Antònia Massanet i

⁴³ *Bistecs de pantera*, p. 145; i *Exercicis d'una mà insomne*, p. 32.

⁴⁴ QUARK POESIA (ed.). *Quàntiques! 10 poetes joves amb diferencial femení*. Bellaterra: Edicions de la UAB, 2008. // PÈL CAPELL (ed.). *Pedra foguera. Antologia de poesia jove dels Països Catalans*. Palma: Documenta Balear, 2008.

Aina Riera editen *Amb accent a la neutra: antologia de dones poetes a Mallorca*, que s'obre amb un pròleg de Lluïsa Julià i inclou una selecció de poemes d'Antonina Canyelles. El 2017, Bel Olid i Laura Huerga la incorporen a l'antologia en anglès *Women Writers in Catalan*.⁴⁵ I, posteriorment, ha estat antologada per Massanet a l'antologia *Flamarades sortiran*,⁴⁶ que vol cartografiar cent cinquanta anys de poesia feminista en català partint d'una selecció de poemes, que divideix en vint seccions temàtiques i que extreu de l'obra de cent nou poetes. De na Tonina, se'n citen als apartats «Cures», «Desconstruint l'amor romàntic» i «Les dones com a autores». Massanet destaca, d'una banda, la reivindicació que fa Canyelles d'una dona que es nega a assumir la tasca de les cures; de l'altra, la seva sang freda a l'hora d'enfrontar-se a dues presumpcions típicament patriarcals: el deure d'acceptar qualsevol tipus d'*amor*, i la desautorització d'una carrera artística. Aquesta última consideració, inclosa al darrer apartat i encapçalada amb un vers de Maria Àngels Anglada («Convidar les dones és cosa perillosa»), esbossa amb precisió i detall el panorama en el qual la nostra poeta va treure el cap com un bolet que *sorprèn* i espanta per inconegut i propagador.

⁴⁵ Laura HUERGA i Bel OLID (ed.). *Women Writers in Catalan*. Barcelona: Raig Verd Editorial, 2017.

⁴⁶ M. Antònia MASSANET. *Flamarades sortiran. Antologia de poesia catalana feminista*. Barcelona: Godall Edicions, 2023.

—Jo m’he sabut enrevoltar de coses que m’entusiasmen; dels llibres, la música, la pintura, el paisatge... i bons amics. És per això que tenc tan bona salut mental malgrat tot.

Mentre estudia Treball Social, entra també en contacte amb persones del poble gitano; i, a la pell dels versos de na Tonina, hi queda una altra cicatriu inesborrable d’un tatuatge a l’antiga: la cabra hi seria ben feliç, transhumant entre les seves caravanes.

—Això sí que no m’ho havia endevinat mai ningú!

Als poemes de l’amiga hi ha llunes poderoses, tirades de cartes i daus, tigres i panteres, cadenes de plata i anells, dents d’or i ganivets, dunes i cascades, rulots, bungalows, cans, guitarres, acròbates i roses. De la seva incursió en les capes de la societat més menystingudes i arraconades, neix una intuïció: sembla que na Tonina hagi trobat, ara sí, un camí transitable, el que assenyala la llum de la lluna reflectida a la dent d’or d’una gitana.⁴⁷ En termes estrictament laborals, però, l’envaeix un sentiment de contradicció insuportable: la seva missió, com a professional, és convèncer els integrants del poble gitano que passin pel tub, que s’inscriguin al registre municipal, que treballin per compte d’altri en feines socialment acceptades, que lloguin un pis, que escolaritzin la canalla... En definitiva, ha de vendre’ls

⁴⁷ *Les banyes del croissant*, p. 21.

que la vida amb horaris fixos, obligacions econòmiques fixes i carnets de tota mena és millor que la de les cabres. Per la poeta que confessa que tot allò que subjecta, «sempre [li] ha anat molt malament», aquest encàrrec és fastiguejant. Així, l’escriptura canyellesiana no solament incorporarà les problemàtiques dels col·lectius que habiten singularment els marges de la societat occidental com si fossin pròpies –car les hi sent–, sinó que les amplificarà amb l’altaveu del llenguatge poètic: el de la bellesa.

La poesia no pot
detenir la fam
ni la guerra
ni la malaltia
ni la poesia.

(*Exercicis d’una mà insomne*, 2021)

I en quina llengua? La catalana –la que es parlava a can Canyelles-Colom, però que la poeta no va poder aprendre de llegir i escriure fins a vint anys: primer, al grup Verge de Lluc dels Escoltes, a través dels cançoners i els jocs. Després, de manera autodidacta i a través de la lectura, durant la convalescència i l’estada amb la família Magrinyà-Bosch; i, seguit seguit, amb alguns cursos a l’Estudi General Lul·lià (on les classes s’omplien de gom a gom amb

estudiants d'arreu de Mallorca), a l'Escola Oficial d'Idiomes i a la Universitat de les Illes Balears, amb professors com Francesc de Borja Moll.

AMB LA VEU,
he foradat una muntanya.

Ara és la meva cova.
(*Piercing*, 2005)

L'havien expulsat del paradís de la infància; havia conegut altres terres, però no tan acollidores com s'esperava; i atraca definitivament a una illa en la qual encara no encaixa. La «MARCA» que ha deixat tot plegat, l'evidència d'aquest «creure/ en Déu i en els abismes»,⁴⁸ és física –la veu. És amb aquesta veu madura que na Tonina s'obre ella mateixa una balma per a fer-hi cabana. I s'hi emporta la llengua, només: la pistola, el fibló i el ganivet (les paraules, les galtades)⁴⁹ amb les quals es defensarà de possibles assaltants. La seva llengua serà com el card –punxes i plomissol–, agafarà formes diverses segons

48 «M'ensenyaren a creure/ en Déu i els seus abismes.// I vaig creure/ en Déu i els seus abismes.// És per això/ que ara tenc aquesta cara». A *La duna i la cascada*. Un apunt: malgrat que na Tonina és com una germana gran, per edat podria ser la meva padrina. Sempre que alguna cosa fastiguejava la meva *aviutxa* –Mercè Busquets Pla (1933-2021) –, li retrèiem la carussa que feia, i ella ens contestava la mateixa prèdica que la poeta.

49 Llegiu el poema de la p. 22 a *Les banyes del croissant*.

l'estació, la intenció.⁵⁰ La llengua, a través de la poesia, fonamentarà la seva identitat, com els pilars i les bigues sostenen una casa.

Anys més tard, ja instal·lada en aquesta *casa pròpia*, la poeta ensenyarà català perquè la llengua és l'instrument (o arma, segons ella) per a relacionar-nos amb l'Altre des d'una identitat pròpia. Motivada pel desig de contribuir a la causa del Futur i transformar el sistema educatiu existent, treballarà de professora gairebé tota la maduresa. Per tal de mostrar la realitat –i no el món de mentides inventades pels poders– als adults que foren infants en aquell altre temps. Per a conrear un amor pel català a les aules de Primària, que és on arrela la consciència d'una identitat lingüística. I reivindicarà la importància d'un currículum escolar regat amb cançons –amb poemes. Un jardí d'infància on sí que hi hagi infància i jardins.

—L'escoltisme em va inculcar uns valors que mai no he deixat de practicar. Som valenta, responsable, austera i humil. La fidelitat al meu país i la llengua són inqüestionables.⁵¹

Però primer, just abans d'entrar als desbarats anys 1970, una mà de cartes traïdora guanyarà

50 «ARMA»: «Com el plomissol del card, / com les punxes del card, / la meua llengua». A *La duna i la cascada*.

51 C. QUEVEDO i A. CAÑAVATE. «Si la nostra llengua està malalta és perquè no rep l'aliment que necessita i l'aliment no l'hi donaran els espanyols». *Diari de Balears* (22-04-2013).

la seva vel·leïtat: quan és a punt de diplomar-se (amb tan sols dues assignatures pendents d'examinar) i d'encetar una vida professional en l'àmbit de l'educació social, la coneixença prematura de la mort estronca decididament aquest camí. Haurà d'encarar el dol per la pèrdua dels pares, i superar la malaltia pròpia amb la biblioteca de la família d'acollida (els Magrinyà-Bosch) com a remei miraculós, perquè la poesia (la llengua parlada i cantada) esdevingui l'única vocació real, l'única fe i l'únic déu, l'únic pare i mare i senyor i senyora –amb les seves pròpies condicions, és clar.

4

fent l'índia

EL MEU camí
és un camí de roses.

El plàstic, avui,
fa meravelles.

Beveu petroli.

(*Piercing*, 2005)

Si Antonina Canyelles ha arribat fins aquí, fins a rebre el Premi Jaume Fuster 2024 i esdevenir la protagonista del «Retrat» número 39; fins a la publicació d'una desena de llibres (sense comptar el *Xampú Xampany*, que mentre escric entra a impremta); fins a ser reconeguda per les associacions Manacor Poètic i Dones de Llevant (que inauguraren una placa en

honor seu a la plaça de na Camel·la el 2020), l'Obra Cultural Balear (que li reté homenatge el 2023), la Institució de les Lletres Catalanes (que celebrà el 80è aniversari), o el recital «Llegats Vivents» al Palau de la Música Catalana (dirigit per Jaume C. Pons Alorda i Anna Gual); fins a ser llegida i estimada pels lectors, i recitada i admirada per poetes de fins a quatre generacions, no ha estat desfilant per cap estora vermella, ni resseguint un corriol de rosers silvestres. El seu contacte amb les roses tampoc no ha sigut el de Genet ni el de Rilke. S'assembla més al de l'*Àlícia* de Lewis Carroll: com ella, amb la imaginació s'ha salvat d'una realitat asfixiant i impositiva.⁵²

—Pensa tu, i els homenatges me'ls han organitzat perquè devien passar pena que em moriria abans no m'haguessin fet una trista festa...!

L'any 1979, un jurat format per V. Andrés Estellés, Miquel Bauçà, Josep M. Llompart, Llorenç Moyà i Jaume Vidal Alcover (o sigui, un jurat format per cinc poetes considerats dels millors dins i fora del cànon en aquell moment) havia sentenciat que el seu *Quadern de conseqüències* era el millor llibre de poemes concursant al Premi de Poesia Marian Aguiló (que aleshores era itinerant pels Països Catalans).

⁵² I continua salvant-se i salvant, amb els seus poemes que, el 2025, són els protagonistes a l'agenda del Konvent –l'associació contracultural del Berguedà–, que desembardissa la comarca de la qual la poeta que escriu fugí esperitada a la recerca de les pròpies roses.

Com un fènix de la cendra, Antonina Canyelles havia renascut en forma de poeta a qui tant li era que haguessin negat el pa i la sal, perquè se sabia imbuïda per la consciència d'una àguila.⁵³ I perquè les persones que ha tingut a la vora –entre les quals hi ha l'artista Esperança Mestre, que completarà el *Quadern* amb quatre il·lustracions– l'havien animat a dir la seva poesia en veu alta i a dalt de la cadira, a mostrar-la.

—Sí, però jo vaig començar a escriure perquè hi passava gust. I encara n'hi pas: si escriure em fes patir, jo no escriuria.

A partir de llavors, la *sorpres*a anirà amb la poeta, com una ombra. Quan na Tonina truca a la porta de Llompart amb les 50.000 pessetes i el prestigi del guardó, esperant que li editarà l'obra premiada a can Moll (on treballa d'assessor literari), aquest crida na Nina,⁵⁴ que esgrimeix una llista d'espera quilomètrica, de dos anys. A l'instant, la poeta sense pèls a la llengua confessa el temor que, si no la publiquen més aviat que de pressa, «la gent s'oblidarà de mi»; a la qual cosa, el senyor Llompart, també rabent, li enfloca:

—Ca, però si no et coneix ningú!

⁵³ «A mi tant se me'n dona/ que em negueu el pa/ i la sal. // Jo som una àguila». *Quadern de conseqüències*.

⁵⁴ Caterina Moll Marquès (1945-2009), la filla petita de Francesc de Borja Moll, estudià Filologia i treballà a la casa de traductora i editora.

El seu cap, Francesc de Borja Moll, signà la crònica de les Festes Pompeu Fabra (organitzades per l'Obra Cultural Balear, que aleshores en Llompart presidia, i durant les quals Canyelles havia recollit el guardó), a la revista *Serra D'Or*. Malgrat no incloure cap fotografia de la guanyadora a la seva galeria de *senyors*, sí que li dedicà un breu paràgraf, en to positiu, però obertament *sorprès* per la faceta creativa de la mestra de català.⁵⁵ Semblantment *sorpres*a quedà Maria Aurèlia Capmany, encarregada de relatar l'esdeveniment al diari *Avui*.⁵⁶ Ah, i el poeta Jaume Pomar, que li envià una carta celebrant que una dona hagués escrit aquells versos i guanyat un premi.

A les acaballes dels anys setanta, l'univers literari en català a Mallorca és petit i compartimentat, tot i que fulgurant. Hi ha el cercle palmesà, amb l'editorial Moll, la col·lecció «Tomir» de Llibres

⁵⁵ «La gran sorpresa va ser l'adjudicació del Premi Marian Aguiló a Antonina Canyelles, perquè mai no s'havia donat a conèixer públicament com a poetessa, malgrat la seva gran popularitat, adquirida com a professora de català i guanyada amb esforç contra els anticatalanistes, que l'han ofesa reiteradament amb insults orals i escrits per la manera seriosa com pren la seva missió docent de la nostra llengua en el Col·legi Pius XII i en els cursos de l'Obra Cultural». *Serra D'Or*, any XXI, núm.243, desembre 1979.

⁵⁶ «Un dels moments clau de la festa va ser, és clar, l'atorgament dels premis, amb sorpresa, una felicitat sorpresa i tot. El nom d'una nova poetessa mallorquina, no pas novella en el combat de les lletres, sonava en el teatre Principal i Antonina Canyelles pujava a l'escenari a recollir el guardó, el Premi Marian Aguiló concedit al seu llibre *Quadern de conseqüències*». *Avui* (28-10-1979), p. 20.

Turmeda, i la nova col·lecció «Tafal», dirigida per Andreu Vidal i Àngel Terron; a Campos, Damià Huguet publica les plagues de Guaret; i a Felanitx, amb unes publicacions més interdisciplinàries, hi ha el Taller Llnàtic. Canyelles, l'àguila que acaba de trencar l'ou, la cabrida, no té ni *padrins*, ni cap mena de vincle o contacte amb les capelletes autors i editorials; i amb el guardó (que, tanmateix, no incloïa la publicació del llibre, cosa que avui, des de l'AELC precisament, recomanem a tots els organitzadors de certàmens literaris) no aconseguí el suport ni l'agombolament que esperava. Així, inconeguda i *sorprenent*, ha de recórrer a l'activista cultural Rafel Jaume, de la Llibreria Cavall Verd: l'amic li proposa, sense rumiar-s'hi, d'invertir la dotació del premi en una autoedició de 500 exemplars numerats (encara en conserva la factura), i igualment contracten la distribució amb l'Editorial Moll, que ven el llibre a 400 pessetes.

Havent-la llegit, la periodista i investigadora Margalida Capellà li dedicà una entrevista de dues pàgines al diari *Última Hora* (la cerquem, però no ens en sortim: sembla que siguin moltes les forces que volen enterrar la poesia de na Tonina); i el crític, filòleg i escriptor Joan Mas i Vives ressenyà el *Quadern de conseqüències* al diari *Avui*. De l'obra que qualificà de «revelació», Mas en destacà «l'enginy, l'humor i el sarcasme»; i no se'n pogué estar de ma-

nifestar una altra mena de *sorpresa*: el llibre que, segons els seus càlculs, havia vençut els *Traus badats* de Damià Huguet i la *Contribució de bàrbars* de Bartomeu Fiol al concurs, havia aparegut «en edició d'autor malgrat el premi!»⁵⁷ (l'exclamació és seva). Al cap d'uns mesos, Marta Pessarrodona visità la Llibreria Cavall Verd de poesia i se'n comprà un exemplar; la lectura també inspirà una breu ressenya a la seva columna «Quatre ratlles», al diari *Avui*.⁵⁸ Podria semblar, doncs, que en aquesta altra tirada hi hauria l'oportunitat de donar-se a conèixer, però el ressò d'aquests articles no arribà ni als lectors de Mallorca, ni tan sols a la poeta.⁵⁹

—De tota manera, Tonina, quin honor de veres degué ser rebre un premi de les mans d'un poeta que t'estimaves tant...

— (*Mitja rialla, que l'orgull se li escapa*). I sí...! Quan m'entregà el guardó, vaig atrevir-me a dir-li que el seu *Donzell amarg* m'havia entusiasmat i que

⁵⁷ Joan MAS I VIVES «A Mallorca, nova saó per a la poesia». Suplement Lletres. *Avui* (31-08-1980), p. 21.

⁵⁸ Sota el títol *I si descobríssim...*, Pessarrodona ens animava a fer turisme literari interior, i llegir a la Ciutat de Mallorca «[...] una nova poetessa, Antonina Canyelles, força notable. I a València una Fina Cardona. I a Arenys una Teresa d'Idem». *Avui* (18-02-1981), p. 25. De fet, per la data de publicació del seu apunt, és possible que també comprés una de les carpetes de *Patchwork*.

⁵⁹ L'accés a la premsa en català era complicat i limitat, i ni els qui la llegien i ressenyaren, ni els escriptors de Mallorca que ara sí que la coneixien, no avisaren na Tonina de la publicació d'aquests articles –els llegeix amb mi, per primera vegada, quan els hi duc impresos des de l'hemeroteca virtual.

m'havia animat a escriure; i ell, visiblement afalagat, com emocionat, es mig excusà dient que no en tenia cap exemplar.

El context hermètic i masculinitzat en què va ser (dona i poeta) jove, no mostrà més interès per la seva obra. Ningú no organitzà presentacions, recitals o tertúlies a l'entorn del seu llibre; ningú no la convidà a afegir-se al brou. La mar, tan difícil de travessar, separava Canyelles de les escriptores coetànies (Pessarrodona, Capmany, Josefa Contijoch), de les quals hauria volgut tenir la complicitat; i, a casa, no hi hagué escriptors que l'anessin a trobar o li facilitessin el contacte amb, per exemple, Xesca Ensenyat⁶⁰ –que també treballava la poesia des dels marges, lluny dels grupuscles influents–, i encara van passar uns quants anys fins que na Tonina va relacionar-se amb n'Antònia Vicens (que tanmateix no escriurà poesia fins al 2009). A més, com que ja d'entrada no s'inscriví en la casta d'autors i autores que escriuen per la posteritat (a ella, des de sempre, li ha interessat d'estar present al Present), aquell context alienador, aquella solitud circumstancial defora la closca i lluny de la tartera, augmentà el

⁶⁰ Francesca Ensenyat i Seguí (Port de Pollença, 1952 - Palma, 2009) havia rebut el Premi Ciutat de Manacor l'any 1975 amb el poemari *L'imagatall de guipur*. Palma: Llibres Turmeda, 1976 i, més endavant, a banda de continuar publicant poesia, també guanyà el Premi Ciutat de Palma de Novel·la, el Premi Ramon Muntaner de Literatura Juvenil, i el Premi de Novel·la Breu Ciutat de Mollerussa.

seu recel envers els cercles literaris, acadèmics i editorials.⁶¹

Per evitar bregues
us repartiré en vida
tot l'aire de la flauta.

Vull que la canya
sigui pel foc.

(*D'estructura circular*, 2007)

D'aquest pas i de la subsegüent presa de consciència que, fos com fos, estava i estaria sola en la seva manera de veure i viure el món (també literari), en deriva un epítet que la poeta ens retreu més sovint: la *punki* de la poesia catalana. La idea del fer-s'ho un mateix, sense inserir-se en els sistemes politicoeconòmics i socials (d'institucions i capelletes i ramats) és l'essència del moviment *punk*, i suposa forçosament anar per un camí que ningú no ha ofert com a possible, o no transitar-ne cap en concret. No es tracta d'un moviment col·lectiu, sinó d'una rebel·lió individual: una revolta interior respecte de l'exterior; la qual cosa escau a l'ànima independent, inadaptada i inconformista de Canyelles. La cabra és

⁶¹ «Tota la meua herència/ és el tros de marès/ amb què em llim les ungles/ abans d'atacar». *D'estructura circular*.

punk o no és una cabra. Quant a l'estètica, la poeta arrufa morros, nas i celles, perquè «com podeu considerar trencadora una cosa que ja es duia als anys vuitanta». L'encerta, per no variar. Ara bé, també és ella l'autora que clava pírcings al títol d'un llibre, i els carrega amb poemes que els lectors bé podríem penjar-nos amb un imperdible o estampar en una samarreta. Antonina Canyelles és *punk*, baldament renegui de l'etiqueta (un altre gest que la delata).

—Això de *punki* és per culpa teua. Tot ve d'aquella entrevista que mos feren un dia a n'es bar Cristal, que tu duies com una cresta o què sé jo.⁶²

Des del seu primer avís: «No us alarmeu, no he capolat/ [ceba./ Plor, simplement», al *Quadern*; passant pel lema d'una de les postals que li ha dedicat la Institució de les Lletres Catalanes: «Tu pots dir la meua barca,/ però les veles sempre són del vent», *Piercing*; a la denúncia: «On han après a dormir/ aquests homes que peguen als cavalls?/ I procreen», *D'estructura circular*; i la proposta «I si als il·luminats els afluijàssim les bombetes?». *La duna i la cascada*; fins als *Bistecs de pantera*, on proclama que «Com que som addicta/ a l'aigua de Vichy/ es-

⁶² Llegiu l'entrevista que ens feu Nacho Jiménez, amb motiu del Dia Mundial de la Poesia, al diari *Última Hora* (21-03-2015): «Antonina Canyelles y Laia Martínez, dos poetisas "sin pelos en la lengua"». Justament aleshores no duia cresta, però al peu d'una de les fotos de na Teresa Ayuga (amb canyes i birres incloses) diu: «Más de cuarenta años separan a A.C. y L.M., dos voces que comparten un discurso "muy similar" con un toque "punky"».

cric com em rota», la poeta reparteix l'antídot al Soma en forma de píndoles, i fa bandera de l'estirabot, de l'ocurrència incendiària, sovint en menys de quatre versos. Si Kurt Cobain hagués llegit Antonina Canyelles abans d'afirmar que el *punk* és la llibertat musical, hi hauria afegit que també és la poètica. No li «pengem la llufa» de poeta *punk* perquè ha donat vuitanta voltes al sol anant per lliure, fumant, bevent cervesa de llauna i vestint jupa de cuir, sinó perquè els seus llibres rumien –i obliguen a rumiar– sobre si l'anarquia té un ordre i l'Estat és un caos, o si el sistema que ens exigeixen que respectem ens respecta a nosaltres; i clamen que si vols fer alguna cosa que valgui la pena, deixis de demanar permís, i que et plantis –que no es pot arrestar una idea.⁶³

Rellegeixo l'estudi de Margalida Pons sobre corrents poètics al segle XX –estic envoltada de dones intel·ligentíssimes, i generoses amb les qui les anem seguint. Pons parteix de l'antologia de Guillel Soler (que distingeix entre els irracionalistes i els avantguardistes), per a revisar i reavaluar qui eren i què feien els poetes illencs del moment; i divideix les tendències en la tríada «poesia textualista», «poesia referencial» i «poesia especulativa». Al

⁶³ Aquí he volgut re-cor-dar els eslògans que dúiem en samarretes, xapes, carpetes o que escrivíem al mobiliari públic als anys noranta i que, si més no creïem, havien estat traduïts de la contracultura *punk* britànica, que sorgí als vuitanta enmig de la greu crisi econòmica del Regne Unit.

marge d'aquestes tres línies, hi situa la «poesia independent», fent el símil amb la música o el cinema, on anomenem –¿anomenàvem?– *indis* (d'«independent» en anglès) els artistes que s'hi emmarquen. La poesia *indie* seria la que no s'insereix en cap de les altres tres línies quant a estètica, ni en cap dels circuits de distribució existents. I a na Tonina podria anar-li bé, aquest espai. Per si no n'hi hagués prou, l'amiga és experta en allò que en dèiem fer l'*índio*⁶⁴ –anar per lliure i tocar una mica els nassos, desbaratar el personal... Antonina Canyelles, poeta índia, doncs?

Al mateix estudi (que es publica quan la poeta passa pel seu quart llibre), Pons observa que la de Canyelles s'està convertint en una escriptura sense cosmètica, i preventiva contra els forenses de la literatura.⁶⁵ Afortunadament, el debut en certa manera sense pena ni glòria del *Quadern* no havia frenat l'escriguera de la poeta. Havia superat la ressaca amb gran dignitat i, just un any després de publicar el primer recull, s'havia autoeditat, un altre cop amb la

⁶⁴ Ho dèiem al Berguedà, i ho diuen a Ferreries (Menorca): amb en Damià Rotger, ho fem servir constantment, per a parlar d'una manera d'escriure també. Guardant-me d'acusacions de colonialista, aclariré que nosaltres utilitzaríem l'adjectiu com l'expressió: en un sentit sinònim de fer riure, empipar en broma i fer el saltimbanqui. Vegeu l'entrada a *Paremiologia catalana comparada digital*: https://pccd.dites.cat/p/Fer_l%27indi

⁶⁵ Margalida PONS. *Corrents de la poesia insular del segle XX*. Palma: Documenta Balear, 2010. Llegiu també el poema «RES» a *La duna i la cascada*, 2013.

complicitat de Rafel Jaume i d'Esperança Mestre. *Patchwork* (1981) agafa la forma d'una carpeta amb deu poemes i serigrafies que aleshores els costà una fortuna i no trobà gaires compradors, però resulta en una peça de col·leccionista preciosa. Els temes dels versos teixeixen un *collage* amb les imatges que s'esbossaven al primer llibre: se'n fumen de l'ego artístic i les bregues per les medalles, deixen en evidència la passivitat del Déu cristià que l'Església enalteix i imposa, parlen amb la mort de tu a tu, i donen mostres clares d'una profunda consciència ecologista.

Han arribat els anys vuitanta, carregats de bones perspectives i promeses de trencament definitiu amb el nacionalcatolicisme, de neteja dels governs per a assolir una democràcia ben lluent, de recuperació econòmica i de més llibertat per al jovent en tots els àmbits. I, quan na Tonina coneix l'historiador Lleonard Muntaner, més jove que ella i que encara no ha muntat cap dels futurs projectes d'edició (que culminaran en la prestigiosa editorial que du el seu nom i que, a l'actualitat, dirigeix la seva filla, Maria Muntaner), s'engresquen a posar plegats una llibreria de vell.

Tot i que amb en Lleonard s'entenen beníssim, l'encaterinament per la Llibreria Ramon Lull, al carrer del Call de Palma, aviat s'esbrava. L'atzar fa coincidir una nova vacil·lació de la poeta amb un esdeve-

niment important: aquesta vegada, una oferta de feina en l'àmbit de l'ensenyament privat; i, ben disposada a un canvi –a una altra aventura–, na Tonina accepta de cobrir una vacant de professora de català al Col·legi Pius XII. Es tracta de la primera escola que ensenya oficialment dues hores de català, a Palma –tot i que a l'Institut Ramon Llull, per exemple, alguns professors com Aina Moll ja l'ensenyen a l'hora del pati a un grapat de futurs escriptors. Encara no hi ha manuals de català, i na Tonina planteja l'aprenentatge a partir del text. Amb una subscripció a la revista *Cavall Fort* i una tria pròpia de prosa i poesia, es tanca hores i hores a preparar, redactar i dissenyar el material per als alumnes. Un bon grapat d'aquests –entre els quals hi ha la poeta i professora Maite Brazales i el filòleg, corrector i també professor Gabriel Camps–, esdevindran mestres de la llengua i amics de la poeta.

—De fet, amb les 50.000 pessetes del Premi [Marian Aguiló], vaig pagar l'edició del *Quadern* i vaig comprar una Olympus i un projector, per a fer diapositives amb els al·lots. I vaig treure un passi per al Museu de Mallorca, i els duia de sortida a veure art... i jo què sé. Érem molt feliços, els alumnes i jo. En aquell temps, ho vivíem molt.

Mentrestant, continua l'amistat amb en Lleonard –que també ha deixat la llibreria antiquària, ha encetat i finiquitat projectes com El Drac Editorial i

El Tall i ja és un editor amb casa homònima-; i a l'inici del nou mil·lenni, l'any 2005, la seva flamant editorial publicarà els poemes del cridaner, *self-affirming*, *Piercing*. El recull de Canyelles surt en el número 13 de la col·lecció «Poesia», que ja ha obsequiat els lectors amb traduccions (incloent-hi Cavafis, per Avellà i Garcés) i reculls de grans bards del territori, com Ponç Pons i Joan Perelló. El poemari està presentat per un altre camarada: el periodista i escriptor Antoni Serra,⁶⁶ que en destaca la singularitat, la irreverència i l'ofici, i qualifica la jove autora de «treballadora de la paraula». El llibre va passant de mans i, els versos, de boca en boca, i l'obra és acollida pels inconformistes que seuen a les cafeteries de la universitat i als cafès palmesans, esperant un còmplice que convoqui a les barricades. Poetes de generacions posteriors, com Maria Victòria Secall i Àngels Cardona, o les encara més joves Margalida Pons i Maite Brazales, s'abraonen a les pàgines de *Piercing*, que les invoca amb una veu mai abans sentida.

«Qui t'ha dit/ que la ironia no pot salvar el món/ Qui»,⁶⁷ demana Antonina Canyelles al final d'un poema inusualment llarg. Estirant el fil invis-

66 Antoni Serra (1936-2023) fou un escriptor, crític literari i periodista solleric, amb capell de poeta, que s'autoanomenava «vell malsofrit» i llegia des dels marges els autors dels marges. Serra va titular el seu pròleg: «Un vers, la llibertat: Antonina Canyelles».

67 *Piercing*, p. 22.

ble d'aquesta denúncia, d'aquesta demanda, la filòloga Maria Palmer va elaborant l'argument que la poeta empra la ironia com una forma no pas de resistència, sinó de resiliència: és a dir, accepta les transformacions que el món al qual s'oposa ha exercit sobre ella, per a subvertir-lo més eficaçment. «La paraula és constructora i, en conseqüència, pot edificar una altra realitat, en aquest cas, saludable. La narració del trauma és una forma terapèutica i sanadora de superar-lo, un acte de resiliència que, per mitjà de la paraula, dibuixa un nou contorn identitari per al subjecte [...]. Aquesta doble funcionalitat de la narració em sembla extrapolable a l'art en general, i concretament a la poesia, que entén que el procés de creació artística és fonamental per a redreçar l'emoció i transmutar el dolor en artefacte artístic».⁶⁸

Sent la mar dins el corn
i els crits dels naufrags

i més mar
i més naufrags.

(*D'estructura circular*, 2007)

68 Maria PALMER i CLAR. «La ironia com a forma de resiliència: una lectura de la poesia d'Antonina Canyelles». Venècia: Edizioni Ca' Foscari, 2023.

LA MAR

La meva mar.

la meva sopa quotidiana

de plàstics.

(*La duna i la cascada*, 2013)

La poeta anirà polint les bales i congriant expectoracions, *sorprenent* a tort i a dret mentre escriu el present en llibres de versos futurs. Corrosiva, àcida, incòmoda, sarcàstica, irreverent, sagaç, formidable dona bala, *punk*, planera, Lilith, Annie Leibovitz, mordaç, càustica, tremenda, insòlita, lliurepensadora, índia, *rockera*, singular, divertida, suggeridora, *outsider*, irònica, esmolada, directa, incisiva, rebel, pura-impura, subversiva, imprevisible, punyent, inquietant, juganera, intel·ligent, inconformista... La veu d'Antonina Canyelles ressona amb infinites tonalitats del gest d'abandonar la fila, primer, i de baixar de la penya, després.⁶⁹

I quan l'escoltem i la llegim, com quan l'admi-rem, podem tenir la mateixa sensació que quan anem a mercat: tot el que hi ha és, aparentment, a la vista, però si no t'hi fixes amb prou punyeteria, et vendran gat per llebre; ara bé, si aprens a manejar els codis dels placers, pots ser l'afortunada a qui ofereixin uns botifarrons o una confitura sense etique-

⁶⁹ Sebastià PERELLÓ. «L'os fora de lloc».

tar, que amaguen sota la tela de llengües del taulell.⁷⁰ El que no pot amagar-me (a mi) és que de l'epítet que li col·locà en Jaume, d'una arrancada mentre enregistràvem a Rampa Lab, na Tonina *Canyera* n'està encantada:

—Li regalaré la meva mandolina napolitana, a n'es teu *machucambo*!

⁷⁰ Llegiu el poema que m'ha portat fins a aquest símil a *Bistecs de pantera*, p. 134.

5

assilvestrada

Esborrau-me del quadre,
que vull ser l'alzina del paisatge,
o la grívia que s'hi colga,
o la molsa que li guarda l'aigua.

(*D'estructura circular*, 2007)

L'indret *real* on hauríem d'anar a buscar la poeta, si mai la perdéssim, és la Serra de Tramuntana. Una cabra com cal –una poeta com cal– és caminadora. Na Tonina més jove llegeix i rellegeix la *Flora il·lustrada de Mallorca* (després de suplicar que l'hi comprin); forma part dels Escoltes i de diversos grups excursionistes (en una sortida a Sant Elm, fa amistat amb l'escriptora i traductora Maria Antònia Oliver); i li sembla que mai no es cansaria de respirar l'aire bufegant entre aquelles muntanyes agrestes i antigues, d'apamar secretament l'illa sencera. Amb

tot, si hi trobem la cabra a dia d'avui, ens torna una esguard desconcertat i emprenyat, amb encenalls d'enyor als ulls panoràmics; i quan li demanem: «Què cercau./ Heu perdut res?», ens contesta: «el paisatge».⁷¹

—Tu pensa, Laieta, que, des de ca nostra, devora les vies del tren de Sóller, quasi quasi es veien els ametlers de Son Oliva.

De la Mallorca de la infantesa, la dels anys quaranta i cinquanta, en queda ben poca cosa, el 2025: el paisatge natural ha patit una transformació inimaginable, imprevisible. Na Tonina xica tampoc no pogué preveure que un mal fat la deixaria sense mare massa prest, però ja covava llàgrimes als ulls, l'instant que na Margalida Colom enfilava la cantarella d'*El nido*⁷² (que ella tanmateix implorava que li recités): «¿Dónde vas, zagal cruel,/ dónde vas con ese nido?/ Riéndote mientras pían / esos pobres pajarillos». Hi patia tant, amb aquests versos... Em documento una mica més. A Palma, a l'altre cantó del malaurat

⁷¹ *Bistecs de pantera*, p. 117.

⁷² «Su madre los dejó solos/ en este momento mismo/ para buscar su sustento/ y dárselo con el pico.// Mírala, desesperada/ revolotea sin tino/ viendo que te los llevas,/ que te llevas a sus hijos.// Tú también tuviste madre/ y la perdiste de niño./ Solo estás en el mundo,/ sin ternura, sin cariño.// Las lágrimas se le saltan/ al apenado chiquillo/ y, con mucho cuidado,/ devuelve al árbol el nido». Francisco Martínez de la Rosa. «El nido». Dins *Obras poéticas y literarias*, París, Baudry, 1845, p. 25.

Pont des Tren de l'arquitecte Bennàssar, passat l'Obelisc i part darrere de la casa on vivia la poeta, només hi havia vies, naus de l'empresa del Ferrocarril de Sóller, descampats, i unes cases de construcció barata que habitaven famílies de classe treballadora vingudes de fora vila com la seva. Ara bé: tothom tenia un llimoner al corral. El 1953, per exemple, si na Tonina visitava els parents sollerics i baixaven d'excursió al port, la badia era una boca amb la dentadura de llet, on sols destacava –com un ullal postís de vori– el far. La pèrdua d'aquell paisatge se suma a la llista de desemparaments personals, i la sibil·la invoca el dolor i anuncia la futura tragèdia comuna en una bona colla de poemes. No vol pas callar, sinó fer silenci.⁷³

La desconexió que resulta del desdoblament entre humà i natura ens ha alienat, deshumanitzat i, en última instància, ens extingirà o transformarà irrevocablement com a espècie, quan hagi acabat de destruir tot el que no és humà. Des que el Cristianisme s'imposa i escampa per l'Europa mediterrània, els éssers vius no humans passen a un segon terme, es degraden a un nivell inferior al de l'*homo sapiens* –l'evolució del ninot de fang a qui el Déu cristià donà el poder de subjugar-los. Aquesta creença serà la millor amiga d'una doctrina més recent, el Capitalisme, que es nodreix i es beneficia de la separació

⁷³ «No callaré./ Faré silenci/ perquè no vull/ alterar el son/ tan delicat/ de les formigues». *Piercing*.

Natura-Civilització i l'espoli que autoritza precisament aquesta divisió. A l'Estat espanyol del segon mil·lenni, el nacionalcatolicisme ha anat perdent pistonada a favor de la dictadura dels diners, i sobreviu enganxat a aquesta estructura de pensament. Immersos en una crisi de valors, en una crisi de recursos, i empantanegats en una crisi d'identitat (entre el món virtual, l'1 d'octubre i la pandèmia del 2020), no ens queda esma per a reconèixer que també estem de ple en la crisi global dels pol·linitzadors.

Aquell caminó és una vena verda.

Aquell camí roig és una artèria.

Arbres i mates són pulmons.

El cor és dins cada conill.

(*Tasta'm*, 2011)

La desaparició de més de la meitat de la biodiversitat i les poblacions dels insectes que possibiliten la reproducció de les plantes i la producció de fruits és una catàstrofe ecològica de repercussions incalculables. I indicibles: la problemàtica tot just s'ha començat a divulgar i ja ha de superar censures i silenciaments. Mentrestant, la literatura encapçala l'avantguarda d'aquesta batalla des dels territoris de les excolònies (molt simptomàticament). I, a casa, la nostra poeta atalaia el destret des d'una concreció

local pràctica, assequible; esbossa el recorregut que ens ha dut fins aquí, i es desmarca de l'antropocentrisme creatiu:

Ens ensenyaren
a maleir les abelles
i a beneir
els fruits i les flors.

Sempre hem estat
carn i sang desconcertada.

(*Les banyes del croissant*, 2018)

La diversitat ecològica va lligada a la diversitat artística, n'estic convençuda; vet aquí per què és tan important, per a la vivor de la literatura, la conservació i la reavaluació de l'obra de Canyelles. Ens ensenyaren que la poesia important es recollia en el que anomenaren «cànon literari». Però també ens ensenyaren que les abelles viuen en colònies jerarquitzades per a garantir la supervivència, sense afegir-hi que aquesta organització només correspon a unes espècies d'abelles (les més *productives* per al sistema): als marges, hi ha les solitàries que, anant per lliure i sense acumular ni recursos ni descendència, tenen una funció imprescindible als ecosistemes. Les *índies*.

El poema de na Tonina encara es podria llegir d'una altra manera: com una contrapàrbola sobre relacions sexuals i finalitats reproductives, que vol desencadenar-nos del mandat del vell Déu. Un any després de la publicació de *Piercing*, Dolors Miquel –la veu de la qual ens ressona i ens sembla una de les més importants de la nostra literatura– publicarà la seva *Missa pagesa*, amb poemes que no sols capgiren els sistemes establerts, sinó que reclamen nous paradigmes: «Mare nostra», per exemple, (que s'agermana amb el poema «Zero» de Canyelles), o altres composicions que comparteixen amb ella la juguera amb elements lingüístics.⁷⁴

ZERO

Per què sempre
en el nom del Pare
i mai
en el de la Mare
que ens va parir?

(*La duna i la cascada*, 2013)

La reestructuració de la societat mallorquina entre 1960 i 1975 és un fet, però els contrastos a les

⁷⁴ Dolors MIQUEL I ABELLÀ. *Missa pagesa*. Barcelona: Llibres del Mirall, 2006 / Edicions 62, 2016. Na Dolors escriu: «La sintaxi del silenci/ no té subjecte. // L'objecte del silenci/ és el subjecte amagat». Na Tonina: «Conec l'ortografia del vent/ i la sintaxi del foc.// Som una gran tastadora de fums». *D'estructura circular*.

Illes en general són brutals: l'obertura geopolítica i moral permet l'arribada d'estrangers (molts dels quals són hippies i/o artistes), mentre el règim franquista continua perseguint i castigant qualsevol mena de dissidència política o religiosa.⁷⁵ La poeta estiuja amb els Magrinyà-Bosch, a Ca's Català, des d'on la transformació del paisatge i la identitat de Mallorca s'observa a ull nu. Fins als anys 1990, uns quants empresaris del sector del turisme i l'hoteleria aniran explotant sense mesura aquest nou or, el seu petroli; i no demostraran gaires escrúpols a l'hora d'arrabassar territori als sistemes dunars de les platges, de carregar-se el patrimoni històric per a construir-hi hotels moderns, de contaminar la nit amb llums i renous, ni de prostituir la llengua de cartes de restaurants i botigues. L'única bona notícia en trenta anys serà la protecció de s'Albufera com a parc natural el 1988.

El ritme del viure, tant a Balears com al món occidental, s'accelera trepidant, els preus pugen exponencialment, i la poeta –que pertany al poble– ha de treballar més hores cada any (de cangur, de professora, de secretària, de llibretera, de brocantera i fins i tot a Ràdio Popular), per a guanyar el mateix. Ha de rellogar habitacions als principatins que

⁷⁵ El Procés de Burgos (1970). Na Tonina és interrogada per la Guàrdia Civil, i se salva de la detenció gràcies al seu vincle amb els Escoltes i la intervenció del bisbat de Mallorca.

envien a Mallorca a fer la mili. Ha de subsistir amb els propis mitjans: la inventiva i el coneixement del revers de mapes i lleis. I cada any, ha d'invertir una mica més del temps que voldria dedicar a caminar, a escriure. Per tot això, la poeta que volia ser músic toca un interludi de gairebé vint-i-cinc-anys entre *Patchwork* (1981) i *Piercing* (2005). Tanta sort que la bona recepció de *Piercing* suposa una dosi d'energia en vena que Canyelles aprofita per a mantenir l'embranzida. L'any 2007 publica un nou recull de poemes, a la col·lecció «L'argentera» d'Edicions Can Sifre: *D'estructura circular*. Antoni Cardona, l'editor que l'havia fundat l'any 1983:

—...Em telefona un bon dia, sense que ens coneguem de res, i em demana si tinc qualche original a punt.

Na Tonina respon que sí, i ja estan en marxa. En aquella època, l'editorial publica amb especial atenció les poetes Iolanda Bonet, Maria Victòria Secall, Àngels Cardona, Iolanda Marroig i Antònia Maria Fiol. El recull de Canyelles està dedicat a l'altra gran escriptora mallorquina: l'amiga Antònia Vicens, amb qui ha estat compartint els versos del llibre;⁷⁶ i Gabriel de la S.T. Sampol en signa el

⁷⁶ M'adono, llegint de costat els tres primers llibres de na Tonina i el poemari debutant de n'Antònia (*Lovely*. Lleonard Muntaner, Ed., 2009), que comparteixen –a banda dels temes socials, ecologistes o antipatriarcal– uns usos particulars de la puntuació, les minúscules i les marques comercials.

pròleg. No obstant l'interès inicial de l'editor, el llibre no es presentarà enlloc, i l'autora ni tan sols rebrà els exemplars que li pertoqueu: vet aquí un altre estrall sense el colofó que esperava i que la deixarà tocada, desencantada. És el tercer a causa del funcionament viciat del circuit literari; ara bé, amb cada patacada –i cada investida en forma de llibre–, la poeta es fa més gran (al capdavant, en el sentit que volem totes dues!). *D'estructura circular* arrenca amb un paratext en què Sampol agermana la seva poesia (diria que per primera vegada) amb la d'altres sibil·les: del Principat –Montserrat Abelló, Maria Callís–,⁷⁷ de Balears –Maria Rosa Llabrés, Carme Benàssar i Francesca Pons– i portugueses –Sophia de Mello, Fiamma Hasse Pais Brandão i Ana Hatherly. Observa com, a través de l'habilitat compartida d'un «alambinament expressiu»,⁷⁸ totes elles condensen idees i imatges en poemes breus, en petits flascons de perfums i verins. Sampol s'asseu en una terrassa a llegir els versos canyellesians amb Italo Calvino, com farà Perelló dos llibres més endavant. Els dos estudiosos aplaudeixen «l'exactitud i la multiplicitat» en la seva poesia, i conclouen que rabeja en el «poal màgic de Kafka sense que aquest *perdi* la propietat de volar». Mont-

⁷⁷ Amb na Maria Callís també l'ajunta Perelló quan diu que «si [Canyelles] agafa l'aire de profeta és el d'un Jonàs irat que ens ofereix allò que no és mostrador».

⁷⁸ Gabriel S. T. SAMPOL. «La sintaxi del foc».

serrat Costas lloarà la mateixa brevetat concentrada amb motiu de la publicació de la primera antologia de la poeta: *Putes i consentits* (2011).⁷⁹ Passa que, tant amb Montserrat Abelló com amb Emily Dickinson (amb qui Canyelles dialoga en dos poemes),⁸⁰ li agermanen la concisió, la immediatesa i la irreverència en les idees –tenint en compte que ambdues són de generacions anteriors–; però no pas la tonalitat aguda i desvergonyida, ni el color que aconsegueix amb homofonies, paronímies i polisèmies –i que són dos dels trets definitoris de la seva poesia.

En aquest tercer recull de Canyelles, continua havent-hi poemes que neixen de l'estudi apassionat de la llengua (un «PAISATGE» amb «la singular ortografia de les pedres»); altres que dibuixen un autoretrat actualitzat i qüestionen, de nou, la identitat pròpia; versos amb consciència de classe; i poemes on la música, el viure zingar i l'actitud d'índia esdevenen clau per a connectar la veu de la poeta amb la resta d'universos (reals i imaginaris). Una veu lírica que ara s'empelta amb una ruda, ara tradueix el pensament i la pena de cavalls, ovelles, mosques; però mai no abandona l'espiritualitat caprina:

79 Montserrat COSTAS. «De consentida gens, de puta una miqueta», dins *Quadern de les idees, les arts i les lletres*, núm.27, 2011.

80 A *La duna i la cascada*, p. 160; i a *Bistecs de pantera*, p. 104.

Jas: aquest és el meu sucre,
però el bel negre de la cabra
també és el meu bel.

(*D'estructura circular*, 2007)

La poeta s'està al món com un ésser viu més –i no pas com un de superior–, i mira des d'una perspectiva no antropocèntrica, la qual cosa la situa, molt abans que existeixi la tendència, a l'avantguarda del que sembla que ja ha quedat encunyat com a ecopoesia. Des del poema amb el qual hem encapçalat aquesta secció del «Retrat», que reclama espai per a les moltes, alzines i grívies; fins al dels llimacs, que hauríem de respectar, car bavegem, com ells, la meitat de la vida;⁸¹ Canyelles escriu poemes que no sols ens planten cara a cara amb el materialisme i el consumisme de l'animal humà, sinó que ens obliguen a prendre consciència dels paisatges i éssers no humans que explotem per a reblir la nostra existència i retre'ls homenatge: l'arbre que acabà en balancí; la guineu convertida en abric i la tortuga convertida en pinta; les «cuques mortes/ que feren la seda/ per poder plorar/ per tantes i tantes cuques mortes» en un mocador; o els peixos de colors als quals asfaltaren la bassa.⁸²

81 *Les banyes del croissant*, p. 105.

82 *D'estructura circular*, p.75; *La duna i la cascada*, p. 32 i 142; *Les banyes del croissant*, p. 57; *Piercing*, p. 38.

A partir de l'any 2000, els privilegis dels agents hotelers (i, de rebot, els del mercat immobiliari, de la restauració i de l'oci nocturn) han arribat a ser comparables als de la noblesa en un sistema feudal, i els defensen amb més agressivitat cada dia. L'economia es basa a substituir camps de conreu i finques rústiques per qualsevol cosa que faci dringar la bossa més fort (centres comercials, aparcaments, turismes rurals). A la segona dècada dels dos mil, el mercat immobiliari –que sempre havia jugat, però a la sobretaula, en família– es perverteix del tot i s'internacionalitza, i de rebot els governs municipals i autonòmic ja no tenen ni permís per a jugar: els fons d'inversió remenen descaradament les cireres –que per a nosaltres sempre van cares, des que no tenim dret a un trosset d'hort on poder plantar un cirerer propi. El 2015, el mateix any que el Grup Ornitològic de les Illes Balears (GOB) llança una campanya per a la Iniciativa Legislativa Popular «Avui per demà», Canyelles pinta un altre paisatge i ens fa adonar que ja no ha necessitat el tub de pintura verda; per això, al mateix llibre, el seu cinquè poemari, escriu una pregària per si un dia ens falten els pins. *Nus baixant una escala*⁸³ torna a arribar als lectors amb Lapislàt-zuli, la qual cosa confirma que el que interessa a na Tonina de l'acció de publicar és que la llegim en present.

83 *Nus baixant una escala*, p. 18 i p. 33.

Som a la Universität des Saarlandes, a Saärbrücken, Alemanya, i parlem amb els estudiants de català que han traduït poemes d'Antonina Canyelles per al cicle «Sudwest» (organitzat pels lectors de català de tres universitats del país, amb l'Institut Ramon Llull). La majoria són jovent de vint anys que considera les Balears com un lloc amb moltes comoditats i reminiscències de l'Edèn, on estaria bé jubilar-se –per ells, són una mena de Florida mediterrània. També reconeixen que s'han sentit estranyament culpables de la pèrdua que la poeta lamenta als versos. Un altre alumne, un que ja estudia mentre cobra pensió, calla i arrufa el nas en sentir-los parlar de responsabilitats; quan tothom hi ha dit la seva, ens explica com l'ha colpit el poema a ell que, als anys seixanta, va gaudir dels paisatges verges i solitaris de Mallorca. Insinua que, en la llengua de Rilke, ha d'haver-hi una paraula ben concreta i específica per a descriure la pèrdua del paisatge; però em remeten a la que s'inventaren els britànics –la vergonyant *Balearization*. És una pèrdua quasi indicible, la que l'amiga poeta prova de dir.

El present és un panorama quasi distòpic, en el qual la poeta amb prou feines s'hi reconeix. L'encert de Canyelles a assenyalar la relació entre paisatge exterior i paisatge interior, entre allò *natural* i allò humà, és virtuós. Si perdem la llengua, ens quedarem sense el paisatge identitari interior. I, quan cedim pel que fa als usos del català, estem cedint la

identitat externa. Terra i aigua, en favor d'asfalt i ciment. A la bibliografia canyellesiana, aquesta idea ve de lluny:

Menjaràs morena, no altres peixos.
 Menjaràs arròs amb gramenera.
 Beuràs aigua amb cabotins de la més bruta.
 Et prohibiran trencar la ce i geminar la ela.
 A poc a poc perdràs la fesomia.
 A poc a poc perdrà sonoritat la essa.
 La be i la ve serà un tant se me'n dona.
 El so neutre es tancarà com una porta.
 Acabaràs amb el cos ple d'autopistes.

(*Piercing*, 2005)

Sembla un miratge, però és la «cultura» que ve de l'acció de conrear i habitar la terra ('colere'), i no pas a la inversa. L'exuberància vegetal també és el que, en el sentit primer, dona significat al luxe (del llatí 'luxus'). La recerca lingüística de la poeta prepara el terreny i esdevé, més que mai, l'eina necessària per a la revitalització de la llengua –del llenguatge dels animals humans. En proposar-nos que returem, que analitzem cada mot, cada expressió lèxica o estructura sintàctica amb deteniment i profunditat, na Tonina ens obliga a re-cor-dar per què diem el que diem, per què escrivim el que escrivim. L'essència

dels significants, la funció dels elements, la intenció de les veus, la finalitat del discurs. Perelló escriu que és com si Canyelles «cercàs l'extrema intensitat per sostracció per tal d'eliminar l'anestèsia que ens insensibilitza». Com jo, hi llegeix una veu que diu «la marginalitat, l'excentricitat de tot un món que ha fet ruïna i s'estira fins al present». Un món que pica en qualsevol «TRAMPA»: «Repsol ens ofereix el temps./ Agafem-lo/ i no diguem mai més/ que no hem tengut temps de».⁸⁴

84 A *La duna i la cascada*.

6

errant i insomne...

—Ah!

—Ha!

I a partir d'aquí,
totes les guerres.

(Les banyes del croissant, 2018)

Més que capriciosa o llunera, na Tonina és movedissa. Qualsevol element extern, de l'entorn més immediat, pot trasbalsar-la si entra en conflicte amb els propis límits –amb els desitjos i voluntats–; per això s'ha edificat una poesia a mida. Alhora, però, habita el propi cos amb una ànima curiosa: vet aquí per què permet que el món, en forma de llenguatge, la burxi des de la vora amb una canya.

—Jo pens que el català és indomable... Mai no he tingut la sensació que el dominàs: cada pic que me pos a escriure, me sent davant d'un precipici.

Deu ser per això que d'estar amb la llengua no te'n canses, apunto. Vas caient, caient, deixant-te dur avall per aquest «pou sense fons» que agombola. L'amiga es retreu a si mateixa no haver acabat mai res, però gairebé tota la vida ha escrit cada dia una miqueta. L'escriptura és el motiu pel qual, tot i gaudir l'ofici de mestra, acaba per abandonar-lo, exhausta. La quantitat d'hores que implica la preparació de les lliçons al Pius XII, sumada a les de classe (té tots els grups d'EGB, BUP i Batxillerat, i encara imparteix cursets a l'OCB), a les exigències de protocol (horaris, vestuari...) i la seva implicació afegida (que inclou espectacles de titelles i la direcció teatral de rondalles, d'obres com *Èdip rei* i de peces de dramàtúrgia pròpia –*La bruixa Patuixa* o *La bruixeta sense granera*–) i poc reconeguda de part de l'equip directiu... Tot plegat li resta temps d'escriptura, i passa la dècada dels noranta que la poeta ha escrit més aviat gens.

La música i la música de les paraules no són l'única expressió artística que remou, mou i commou Canyelles. Hem vist la lupa del seu ull pictòric i el vincle amb pintors contemporanis; hi ha la profunditat de mirada envers l'art de la fotografia; la capacitat estètica per a apreciar l'escultura i l'arquitectura,⁸⁵ tant humanes com naturals; i el gust pels

⁸⁵ «Em vertebraren la columna,/ em llevaren el capítell/ i m'hi posaren un cap.// Ara aguant una altra classe de pes». *La duna i la cascada*.

objectes d'artesanía (contenidors de la remor del temps i els mots dits molt fluixet, i que els convidats ara escoltem a la seva sala «casolana» d'exposicions). Quan, a la fi, plega del Pius XII, doncs, engegarà un negoci de brocanter amb una amiga, i recuperarà la rutina d'escriptora.

Una branca del debat artístic actual es cargola a l'entorn del problema que la cultura torni a mans de les classes altes i les petitburgeses; que les circumstàncies de les crisis econòmiques de 2008 i 2011, el drama de l'habitatge, la precarietat laboral i la pandèmia de 2020 hagin escapat o frustrat l'ofici artístic de les persones de classe treballadora i que, conseqüentment (i en un context de mercantilització de la cultura), les persones lectores no se sentin representades als arguments dels llibres, ni acollides a les biblioteques, als clubs de lectura, etcètera. Hi sumo el problema de la presumpta professionalització del sector literari (i artístic en general), que no fa l'efecte d'implicar gaires millores o beneficis per als creadors. Robert Graves va dir: «*There's no Money in poetry, but there's no poetry in Money either*»; i, a *Les banyes...*, na Tonina escriu: «El de la cadena/ de plata/ és músic i poeta.// El de la cadena/ d'hotels/ no és músic ni poeta». I, és clar: ella encara ha de sumar-hi les dificultats d'escriure en una llengua petita, amb un nombre limitat de lectors-compradors i una competitivitat absurda, que

deriva en més capelletes, proteccionismes, impostures i trastorns d'autoodi.⁸⁶

En qualsevol cas, venint de Víctor Català i Maria Antònia Salvà, dues escriptores de referència que havien nascut en famílies benestants, conèixer les biografies d'Antonina Canyelles o Antònia Vicens mentre les llegim ens il·lumina els viaranys pels quals s'obre pas una escriptura que brega amb sentiments i conflictes propis de la classe treballadora *des de dintre*; una escriptura que no ha de desplaçar-se al lloc de l'altre per a incorporar-ne l'imaginari ni la llengua, ni se'n distancia expressament per a evadir-se, desmarcar-se'n. Les problemàtiques vinculades als drets bàsics (com l'habitatge i l'alimentació dignes) són temes constants que es plantegen i denuncien a la poesia canyellesiana.⁸⁷ Les dues As de la poesia mallorquina van al capdavant d'aquest nou camí a l'illa, per on després hem anat i anem passant les escriptores que –cadascuna per motius personals particulars– no renunciem a l'activitat literària malgrat haver de ser econòmicament autosuficients.

De fet, Vicens també va regentar una tenda (d'artesia) un temps: Canyelles hi anà per a aplau-

86 «Una dona asseguda/ devora una finestra/ sols és/ una dona asseguda/ devora una finestra.// Però/ *Femme assise/ près d'une fenêtre*/ són quaranta-tres milions/ nou-cents mil euros». *Les banyes del croissant*.

87 Llegiu els poemes de les p. 49, 88 i 117 a *Les banyes del croissant*, 2018; o de les p. 20 i 22, a *Bistecs de pantera*, per citar uns quants exemples.

dir-li *Banc de fusta* i feren amistat de seguida. Pel que fa a la botiga de compravenda de na Tonina, funcionarà un parell de dècades i congregarà clients com la llibretera Glòria Forteza-Rey amb qui, mercadejant i llegint, esdevindran amigues corals. És llavors que na Tonina reprèn l'exercici de l'escriptura, i fins li queda esma per a oferir classes particulars de català a casa i a la seva manera. No abandona, doncs, la seva altra contribució a la literatura catalana, i una curolla compartida amb na Glòria d'Embat.⁸⁸ Despertar en els altres el gaudi per la lectura, en un moment en què:

–Estem molt malament... Sí que hi ha més recitals, clubs de lectura, festivals... Més espais per a llegir i compartir els poemes. Però hi ha més poetes que lectors...!

Després d'haver estat convidada a participar al IX Festival de Poesia de la Mediterrània de Biel Mesquida, i a la X Nit de la Poesia del Festival de Sant Cugat, l'any 2007, el 2008 participa al Festival

88 Als anys 1970, na Glòria i en Xesc es posen al capdavant de la petita Llibreria Embat (als Geranis de Palma), i «abarroten les prestatgeries amb literatura d'autor, poesia, teatre, pensament i totes aquestes disciplines que ens ajuden a entendre la vida». El 1989, obren l'espai Quars –més gran i dedicat a manuals i llibres didàctics de tots els estudis (i actualment, seu dels recitals de na Tonina, que aplega tant de públic que no cap a l'altra). A banda del cicle «Febrer Negre» i diversos clubs de lectura, na Glòria organitza els compromisos de la nostra poeta, i fa anys que és una figura imprescindible en la seva vida literària «exterior» i una mena de mànager de l'*oficina*.

de Poesia d'Oliva Poefesta de la Safor (on congenia amb la directora, la poeta Àngels Gregori), i rep la invitació de formar part de la comitiva de poetes catalans i berbers del projecte Veus Paral·leles que viatjarà a Algèria, entre altres llocs. Dirigida pel poeta Albert Mestres, amb el suport de la Institució de les Lletres Catalanes, l'edició de la iniciativa el 2010 aplega Canyelles amb Laia Noguera, Elies Barberà, Magí Sunyer, Salem Zenia, Boualem Rabbia, Hadjira Oubachir i Brahim Tazahart. Tots vuit poetes foren traduïts i publicats al volum *De l'Atlas a Formentor*, i recitaren els poemes en diferents geografies.

De l'aventura i l'entesa amb Mestres, en sortirà també el llibre *La duna i la cascada*, que publicarà la col·lecció de poesia d'Edicions 62, l'any 2013. Però abans, una altra coneixença germinarà en forma d'una altra gran amistat i una col·laboració molt especial i duradora amb una nova editorial: Lapslàt-zuli. Aquesta plataforma per a la publicació de poesia s'erigeix a Barcelona, perquè l'escriptor Jon López de Viñaspre, un altre *índiu*, es cor-promet a la croada de fer sentir aquesta «veu humil i rotunda de poeta perduda en el gran soroll del món».⁸⁹ I s'arromanga i arranca a construir una casa per als llibres de Canyelles al món editorial: un campanar per a la gran campana per a la seva llengua, el batall, «en un

⁸⁹ Al pròleg de *Tasta'm*.

país de cotorres sordes».⁹⁰ Per na Tonina, descendent d'un llinatge de mestres d'obra i picapedrers, el gest és gran.

Manobre

(El far dels poetes
m'encén el cigarret
mentre jo li aguant la torre)

(*Nus baixant una escala*, 2015)

El març de 2014, Antonina Canyelles és ovacionada pel públic de l'Horiginal (el del carrer Ferlandina de Barcelona), en un recital a vessar de públic –que li exigeix bisos i, sobretot, queda absolutament impressionat de descobrir la seva existència com a poeta. Hi és per a presentar *Putes i consentits* i *La duna i la cascada*, amb la companyia de Marta Pessarrodona, Elies Barberà, Albert Mestres i en Jon. Val a dir que no em sorprèn la *sorpresa* del públic: des del primer dimecres que vaig trepitjar l'arena poètica d'aquest Obrador de Recitacions i Noves Actituds Literàries, els escriptors de Balears sempre apareixen quan ningú els espera –el centralisme del Principat no és cosa de broma, però Canyelles ja hi arribava de tornada; i, d'altra banda, la poesia de l'amiga,

⁹⁰ *La duna i la cascada*, p. 134.

ja ho hem dit, *sorprèn* des del primer llibre. Na Tonina, amb el cigarret ben agafat tota l'estona, com si volgués demostrar que sap fer foc i que el controla, encén un aquelarre de rialles i activa el substrat transgressor de lectors-escoltadors. ¿És potser per aquest aterrament de la seva poesia (pel tractament de les lluites des del front, i amb una llengua que toca carrer), que l'obra de Canyelles connecta tant amb els lectors? Tanmateix, el recital, que ressenyà un corresponsal del diari *Última Hora*,⁹¹ entusiasma igualment alguns parroquians de L'Hori: els bards de l'humor i la sàtira Josep Pedrals, Andreu Subirats (Sito), Catalina Girona i Andrii Antonovski; o la poeta i professora Laura López-Granell, que es commougué amb els «poemes extintor» de la mallorquina.

L'any 2018, a *Les banyes del croissant*, un llibre que –amb na Bel Olid– considero de capçalera, Canyelles publica un nou autoretrat, en el qual es dibuixa com «una inquilina/ que besa apassionadament/ les rajoles del seu pis de lloguer».⁹² Si li demanen el parer, li sembla que els poetes joves –els nascuts als anys noranta i dos mil– no s'arrisquen prou, no saben jugar; els troba clàssics, encarcerats, continguts. Enfrontada a l'encàrrec de donar-los consell:

91 Carles DOMÈNECH. «La escriptora Antonina Canyelles recita su poesía “mordaz” en Barcelona». *Última Hora* (09-03-2014).

92 «Jo ja no bes la Terra/ ni la terra./ Ara som una inquilina/ que besa apassionadament/ les rajoles del seu pis de lloguer». A *Les banyes del croissant*.

—No ho sé, què els diria... Ni si cal que jo els digui res –vacil·la, reconeix per dintre que sí, que un consell seu no hi fa de més. Els diria que fossin més poeta-ortiga, i no tan poeta-lliri. Que escriguin una poesia més bèstia... Amb la poesia es pot fer de tot, es poden fer vertaderes animalades...

Els passa el relleu, també, de la responsabilitat d'actualitzar la poesia. Surto a la terrassa. Entre la torreta de lliris, una gran ortiga. Aleno. És ella que crida les abelles solitàries i els sírfids. No és d'estranyar que, entre els lectors més joves de la poeta hi hagi na Raquel Santanera o alguns *iborrites* (finalistes del Premi de poesia Salvador Iborra, convocat per l'AELC, Joventut de Catalunya i IB Jove), com la guanyadora del certamen el 2020, Laura Torres Bauçà; la Premi Amadeu Oller 2021, Irene Gómez Diéguez; o el poeta i membre del trio Fades, Ferran Pi.

I tu, tens imitadors?

Em sembla que no
perquè ningú
ja no vol rentar a mà.

(*Exercicis d'una mà insomne*, 2021)

Na Tonina ha fet la seva, al marge de tothom i a pesar de tota conjuntura. Els darrers anys, ha anat

aplegant còmplices, com la Fundació Mallorca Literària, que ja acull una part de la seva biblioteca personal («devers 4.500 exemplars d'edicions bones i comprades, que a mi les editorials no m'han regalat mai llibres, i cadascun m'ha suposat la renúncia a una altra cosa»), dels manuscrits originals i del seu fons fotogràfic.

—Jo no m'he sentit mai bandejada, perquè les circumstàncies m'han fet ser una persona molt realista i no esperar res de ningú.

S'ha re-erigit ella mateixa (després de la mort prematura dels pares i de la malaltia); s'ha modelat amb les pròpies mans, sense herències i com una ciutadana de classe treballadora. I, potser com que ella no va tenir-ne, de consellers, de padrins, d'inspiracions que pogués tocar amb les mans, posa constantment en dubte la seva figura d'artista en la qual podem emmirallar-nos. Però per mi, com per molts altres aspirants a escriptor, a músic, a ésser-d'una-altra-manera, conèixer biografies com la seva —històries personals de dones i homes que no seguiren el camí heretat o pressuposat— fou vital, al començament. La història d'una dona que encara es pinta les ungles amb pètals de gerani.⁹³

⁹³ «La manca d'imaginació/ és un càstig dels déus./ No us hi valen pregàries/ ni xots degollats.// Encara em pint les ungles/ amb pètals de gerani». *Piercing*.

Avui érem a la terrassa de n'Aurelio i he tornat a mirar-li les mans. A vuitanta-dos anys, són unes mans boniques, treballades, ben trempades. Sense nusos ni llúpies. ¿Deu ser perquè escriu a mà, que les conserva tan guapes? No n'empra, ella, d'ordinador, i fins i tot quan tenia màquina d'escriure, primer cal·ligrafiava cada idea, cada vers, cada poema (cada llibre!) a la llibreta. Abans de Nadal, en Jon va volar de Barcelona a Palma per a recollir el manuscrit del *Xampú Xampany* —que es publica el Sant Jordi de 2025. El repassaren plegats, i l'editor se l'endugué per a teclejar-lo al seu ordinador. Un cop picat, corregit i muntat a la maqueta, tornarà a veure-la amb les galerades.

—Me té ben aviciada, en Jon...!

De seguida va deixar-li ben clara la intenció d'amanyagar-la quan, l'any 2011, li proposà d'iniciar un viatge conjunt pel món literari amb la doble publicació de l'antologia essencial, *Putes i consentits*, i la plagueta *Tasta'm*, amb trenta-quatre inèdits. Perquè en Jon, quan va llegir la seva poesia per primer cop, va sorprendre's amb la mena de *sorpresa* que provoquen els conjurs, la que commou l'ànim:

«[...] Quelcom canvia o es remou dins els engranatges del lector. Perquè la seva no és només una grandíssima obra d'aquest gènere complex anomenat poesia, és un tret de literatura de la més pura disparat al bell mig dels nostres estèrnums.»⁹⁴

⁹⁴ Jon LÓPEZ DE VIÑASPRE. «Apunt», a *Tasta'm: 34 poemes inèdits*.

M'agrada que en Jon precisament triï l'adjectiu derivat de la puresa per a definir la poesia de Canyelles, perquè no m'agrada –i perquè entra de ple en una contradicció estimulant amb la «impuresa» (que tampoc no m'agrada) que li assigna Mestres dos anys més tard quan, amb motiu de l'edició de *La duna i la cascada*, compon un paratext en forma de manifest, en el qual assegura que la de Canyelles és una poesia sense manies, i que ni escriu poemes com confessions, ni espera que els seus lectors siguin capellans. Pura... o impura...? Si ens agradés la tria de paraules, podríem migpartir la poesia d'Antonina Canyelles i aplicar-li l'atributiu d'una «puresa impura» o una «impuresa pura», no pas en relació amb el conjunt, sinó a la forma i el contingut respectivament (a la poesia i la música dels versos). Una escriptura formalment depurada i immoral respecte dels preceptes del seu temps; o de conceptes clars, que transmet en orfebreries sonores no reconegudes.

—Jo, escrivint, som entremaliada... i insegura.

Ni l'una ni l'altra. Puresa i impuresa han servit massa vegades al llarg de la Història de la Inhumanitat per a cossolar l'horror; els brots d'ambdues paraules creixen amb massa reminiscències al terror de la Inquisició de l'Església Catòlica, de les massacres colonials, de l'Holocaust del Tercer Reich i de tantes altres persecucions que han arribat fins al genocidi. Un dels retrats que vaig llegir per a preparar

aquest text fou el del pintor, poeta i amic de Tsveitàieva, Maximilian Voloixin, que li duia quinze anys d'avantatge i era un home (dos valors de marca en el món literari d'aleshores), però l'acollí sempre que ella ho volgué a la casa d'artista que tenia a la malaurada península de Crimea. Voloixin vingué a Mallorca amb xiruques i motxilla l'any 1901, per a veure la que llavors es considerava la millor llum d'Europa i la muntanya que havia il·luminat Ramon Llull.⁹⁵ A propòsit d'una carta de na Marina, en Max s'afanyà a explicar-li l'etimologia de l'adjectiu «autèntic» (amb el qual hauria estat temptada de definir la poesia canyellesiana). En rus, però, «autèntic» ve d'una autenticitat cent per cent qüestionable, car *els autèntics* eren uns bastons llargs amb què es punyia violentament un acusat, perquè confessés *la veritat* abans de l'execució.⁹⁶

La veritat, d'altra banda, és aquest altre concepte inefable i que, tanmateix, cadascú ha definit (o va definint) d'una manera al llarg de la pròpia existència i de l'existència de l'alteritat i del món com el

95 Marina TSVETÀIEVA. *Viva voz de vida*. Trad. de Selma Ancira. Barcelona: Editorial Minúscula, 2022.// Maximilian VOLOIXIN. *Dels troncs d'oliveres velles*. Trad. de Gerard Adrover i Laia Martínez i Lopez. Palma: Lleonard Muntaner, Editor, 2013.

96 En rus «подлинный» i «подлинниками» (autèntic com a adjectiu, i els autèntics com a substantiu plural). Hi ha camarades que s'han decidit per altres traduccions, que en català també serien adjectius problemàtics si es tractés d'aplicar-los a l'obra d'un poeta (original, genuïna...).

coneixem. Ho diu també en Jon, al mateix text, que «en aquest món, o es tenen opinions pròpies o s'adopten les d'un altre». Si substituïm «opinions» per «veritats», ja tornariem a tenir el sarauet muntat. En qualsevol cas, el gran repte de viure –perquè, en aquest sentit, és l'únic possible– podria consistir a identificar la pròpia veritat, la identitat pròpia; i no vol dir que no sigui una operació que s'hagi de repetir diverses vegades al llarg d'una vida perquè sigui canviant.

Ets un cap esflorat,
em deia el pare.

Jo imaginava el meu cap
tot ple, tot ple de flors.

(*Les banyes del croissant*, 2018)

Tanta sort que no vaig ser
una al·lota flor,
perquè amb el temps
hauria estat una dona ram,
i vés a saber, tu, si hauria
anat a parar a la llosa
d'una tomba,
o a la cambra d'un malalt,

o pitjor encara,
als braços d'una reina.

(*Les banyes del croissant*, 2018)

Na Tonina sap la seva veritat: que ha d'agafar la pala pel mànec, si vol un jardí; que es morirà i no passarà res, però a ella sí; i que el seu enterrament serà una «FESTA»;⁹⁷ i ens la comunica franca –ni pura, ni autèntica–, per mitjà de l'art i ofici (l'artifici?) de la poesia, de tal manera que la hi trobarem, si llegim petit.

—Mem si m'entens: jo som bona persona, Laietà; però quan una cosa no la vull fer, t'assegur que no me la fareu fer mai. Tenc *claríssim* què vull fer i què no vull fer.

M'ho confessa *francament*. I allò que és franc és de condició lliure (la franquesa deu tenir arrel sollerica?).⁹⁸ Les flors, primer anhelades, després rebutjades. Les flors que resulten ser de plàstic, i les que li broten de les arracades mentre espera a la

97 «Cada dia dedic un temps/ a cavar la meua fossa./ Necessit un lloc/ on sembrar-me» *La duna i la cascada*, 2013; *Exercicis d'una mà insomne*, p. 141; i *Nus baixant una escala*, p. 54.

98 Vegeu l'entrada al *Diccionari etimològic* de Joan Coromines: franc, -a [s.XIII + 'lliure, exempt', 'liberal, generós en dons', 'de tracte obert'; pres del germ. *frank*, nom dels francs, dominadors de la Gàl·lia, que hi construïren la classe noble, exempta de tributs. DERIV.: *franc* m.; *francament* [s.XIII]; *franquícia* [1839]; *franquesa* [s.XII]; *franquejar* [1803]. DERIV.: *franqueig*.

consulta del metge. Les flors, ensems, posseïdes a través de l'entesa entre sentits (cos, natura) i sentiments (cervell, imaginació); a través de quelcom més palpable que els somnis. Somnis i realisme. Veritat –puresa i impuresa, autenticitat i art i ofici, tot junt–: poesia.

7

però Poeta

Si el sol
m'encén el xigarro
i la pluja
m'apaga
la llosca,
per què coi
vull un criat,
un xofer
i una cuinera.

(Bistecs de pantera, 2024)

Havent-se jubilat del negoci de brocantera a l'entrada del segon mil·lenni, i després de deixar d'oferir classes particulars coincidint amb la pandèmia de l'any 2020, l'amiga –tastaolletes i papalló declarada–, passa els dies llegint el que vol i escrivint com i quan vol. Tan aviat xopa tota la bugada mentre gargoteja

collonades a l'escriptori, com escriu de pensament mentre cuina i escolta Ida Haendel; o no escriu, perquè no ha rebut notícies seves de fa estona.⁹⁹ Però, en qualsevol cas, escriu perquè s'ha entès com a poeta; o sia, ha determinat que, per a intentar entendre's, entendre l'alteritat, entendre el món i fer entendre les seves apreciacions, d'entre tots els llenguatges que ha estudiat i experimentat el que li escau és el poètic.¹⁰⁰

Des del primer llibre, *Quadern de conseqüències* (1980), Antonina Canyelles es mira de fit a fit amb aquests ulls que abasten una bona extensió dels prats i penya-segats de la història de la humanitat – naturals i imaginaris. El poema-autoretrat apareix a cada recull, sempre en mutació, exhibint les diferents fases de la metamorfosi de l'autora i de la dona – però amb els elements comuns que han gravat la seva fesomia única.¹⁰¹ En ella, la divisa de Maria

99 «Em sembla/ que vol ploure./ Entraré els llençols./ Entraré els llençols/ perquè amenaça/ de ploure./ Segur que plourà:/ entraré els llençols./ Plou a les totes/ i els llençols/ s'han xopat/ mentre escrivia/aquesta collonada». *Les banyes del croissant*; «Escriu de pensament/ mentre pel pebres/ i albergínies/ i escolt el violí/ d'Ida Haendel/ i sent centrifugar/ la rentadora/ i veig la punta/ d'un xiprer verdíssim/ i roba estesa de colors/ des de la cuina». *Exercicis d'una mà insomne*, p. 53; «Fa temps que no sé res de mi/ i no tenc ganes d'escriure'm». *A D'estructura circular*.

100 Llegiu el poema «Si escriu és perquè no sé lladrar...», a *D'estructura circular*, p. 16.

101 Llegiu els poemes de les p.11, 24 i 102 a *Piercing*; p. 15 a *D'estructura circular*; p. 72 a *Les banyes del croissant*; p. 13 a *Exercicis d'una mà insomne* i p. 13 a *Bistecs de pantera*.

Mercè Marçal es multiplica i s'amplifica: al gènere, la classe i la nacionalitat, Canyelles hi afegeix l'orfenesa, la insularitat i el sentiment de *missfit*:

Vaig néixer rossa,
condreta
i per empenyar la voga.
Vaig créixer.
M'enviaren a escola
i a la merda.
D'ambdues coses
no vaig sortir-ne il·lesa.

(*Quadern de conseqüències*, 1980).

Els primers poemes incideixen en la urgència d'un aterrament de la poesia, en la necessitat d'emprar tots els registres de la llengua: des del literari i artístic, fins al més vulgar i violent –i emparentat amb Vicent Andrés Estellés. «Polaca,/ roja/ i mala puta./ Salut i per la vida!»,¹⁰² De l'aforisme als poemes dramatitzats, passant per l'experimentació visual i tipogràfica, el simbolisme i el surrealisme, els versos del primer *Quadern* confegeixen un àlbum amb escenes quotidianes satíriques, supersticions populars i personals enaltides, dibuixos d'in-

102 A *Piercing*, p. 72 –i a partir d'una agressió amb esprai a la paret de ca seva.

fant i converses amb la Mort. L'humor és un requisit, per a la supervivència i per la poesia –que, segons ella, «també ha de tenir un caire una mica menfotista».¹⁰³ La poeta habita la contemporaneïtat a cada moment i, per això, revela el seu propi temps;¹⁰⁴ però no vol pas que ens estiguem asseguts i mutis mentre va passant les pàgines d'un àlbum privat: ens el recita bo i trenant-nos l'esperit amb els «*colecteros*» de les èpoques que li ha tocat viure. Perquè no creixem com hereus desmemoriats, vet aquí les referències a l'assassinat d'Aurora Picornell, a l'Espanya que no permet fer volar estels¹⁰⁵ o al fet d'*escriure després*.

A *Panoptik* (2017), la publicació de fotopoesia que posa en diàleg una tria de poemes de na Tonina amb instantànies de vint-i-un fotògrafs d'arreu del món, Laura Cantarella queda enganxada amb l'objectiu al malson del Monument als jueus assassinats d'Europa, i acompanya la imatge amb uns versos de *D'estructura circular*: «Apagau tots els llums/ que els somnis/ també necessiten dormir».

La gran dona mai no ha enretirat la seva mirada de folia caprina, per més que la vida provi d'enegar-la. Tampoc no se sent amenaçada per més

¹⁰³ A. BALLBONA. «La poesia també ha de tenir un caire una mica menfotista». *El Temps* (29-07-2014).

¹⁰⁴ Llegiu *El poeta y el tiempo*, de M. Tsvetàieva. Trad. de Selma Ancira. Barcelona: Anagrama, 2024).

¹⁰⁵ A *La duna i la cascada*, p. 107; i al *Quadern de conseqüències*.

que l'afitem amb els nostres ulls encuriosits, *sorpresos*, atrevits. Sols parpelleja per a disparar el poema. Cada expressió del seu esguard directe i fiblant, traduïda a versos, se'ns clava a la retina. Ens capta i ens revela, a la cambra fosca de la poesia, per a deixar-nos retratats també a nosaltres. Al mateix volum, Cristina García Rodero acompanya un bodegó de dos ancians que observen el carrer (la dona per una finestra amb barrots, i l'home des d'una cadira assegut a la vorera, davant del portal) amb un poema de *Piercing* (2005): «He besat l'ocell/ i li he donat la llibertat.// Maleesc l'home que fa gàbies».

Havent bufat seixanta espelmes i propina, amb la complicitat de Lapislàtzuli i dels lectors-compradors, Canyelles ja publica quan vol i el que vol. I els lectors ho agraïm. Tant és així, que el 2021 ens regala els *Exercicis d'una mà insomne*, i el 2023 no sols publica un nou llibre (*Bistecs de pantera*), sinó que reedita *Les banyes del croissant* –i a mi m'obsequia doblement, encomanant-me un paratext. Com més va, més poemes incorpora a cada recull: cal tenir en compte l'escriptura acumulada i la frissera d'una autora que, fins ara, no ha tingut un altaveu a mida de la seva veu; i, a voltes, també fa l'efecte que na Tonina xala tant amb els seus experiments, que sent una necessitat inconscient de córrer a mostrar-nos-els (a *Piercing* ja hi havia una part amb el títol «Exercicis

de digitació».¹⁰⁶ Tot plegat, tanmateix, no compromet la qualitat de la seva producció, perquè Canyelles «és la [seva] crític més ferotge», com bé sabem i ens recorda Sebastià Perelló. Al capdavall, a na Tonina l'exigència als altres li ve d'una autoexigència que, en aparença, contrasta amb l'espontaneïtat, la naturalitat que desprèn la seva obra –però el treballador autònom (l'artista), o és exigent o no és. La poeta ha esparracat centenars de poemes; però quan decideix que una composició està bé, no té manies a mostrar-la: aspira a passar gust, però també vol que la llegim i que, si ens ha agradat, li ho diguem –és clar!.

I la prosa, la narrativa? M'explica com d'atrevides li semblaven algunes de les novel·les (que llegia d'amagat de la mare) de Corín Tellado –l'escriptora asturiana que incorporava contingut polític subversiu a les seves històries d'amor, activista per la llengua i que, per tot això, patí els atacs de la censura en mantes ocasions–; que ben escrites troba les narracions de Daphne du Maurier (que na Marta Pera ha traduït al català); i l'admiració i el plaer que li provoca la lectura del *Mirall trencat* de Mercè Rodoreda (sense dubtar-ho, se l'enduria a una altra

¹⁰⁶ «Igual que estudiaba violín y hacía ejercicios de arco o de semicorcheras, esto es un cuaderno de ejercicios poéticos. Hago pruebas y, si alguno se me resiste mucho, lo abandono. Hay muchos poemas abandonados que terminan en la papelera.» (Entrevista de Clara Ferrer a Última Hora, 05-10-21).

vida). Parlem que també li agrada llegir les biografies i escrits autobiogràfics dels escriptors, pintors, músics, que conformaven l'excitant paisatge del París dels anys 1920-1930. Però, sobretot, és una lectora aferrissada dels relats de Katherine Mansfield contista (dels poemes, no). De moment, ella no ha publicat prosa de ficció, però en la solitud alliberadora de la cova, fa anys que treballa les paraules també en forma de conte. Si se n'hi escapa alguna pista o pàgina, intuïm imatges i temes que coincideixen amb els dels versos: monges i silencis obligatoris, les rates com a símbol de la contracultura...; i desenvolupaments similars: perspectives surrealistes i un compàs narratiu àgil i rematat. De fet, a cada llibre, na Tonina hi inclou, des de sempre, dos o tres poemes llargs, sovint amb l'arquitectura dels inventaris o amb la sonsònia d'un prec o dels cànctics.¹⁰⁷ Miro d'insistir en els motius de la seva tria de gènere literari, i m'argumenta que, de joveneta, era molt bona corredora a les curses de cent metres llisos, però no aguantava la bona marca en les curses de resistència. L'ànimo igualment que enviï algun d'aquests relats a un editor, o a un premi: des del

¹⁰⁷ Llegiu els poemes «Deixa», *D'estructura circular*; '1', '20', '21', '22' i '24', *Piercing*; «Lucrècia B», *Tasta'm*; el poema homònim a *La duna i la cascada*, 2013; «Inventari», «Partitura» i «Valium», *Nus baixant una escala*; «A mi m'agrada no cosir ni brodar...», *Les banyes del croissant*; o «La radio xerra com una cotorra», *Exercicis d'una mà insomne*.

primer moment que es posà a escriure (deixo anar, temptativa i temptadora), se sentí prou segura per a presentar-se a un certamen...

—Sí, però a mi tot m'ha costat molt. Ara no tenen ni la regla i n'han guanyat un, de premi. Això volia dir, s'altre dia, quan vaig dir-te que soc una *poeta gran*.¹⁰⁸

No fa gaire, la tardor del 2024, el periodista Joan Cabot li dedicà un episodi del seu guardonat programa de retrats radiofònics, *Aire*.¹⁰⁹ Cabot —que, en més de dos i tres moments no s'aguanta les rialles, i que s'ha posat sempre (com a crític musical i com a periodista d'investigació) al costat dels *punks*, *miss-fits* i *margis* de l'univers artístic balear— inicia la conversa presentant na Tonina com «tot un personatge: per la seva vida, per la seva manera de viure i per la seva obra». Un dia assolellat de setembre, mentre endrapem un arròs que ja no és tan bo com era, en una terrassa on ja no ens deixen fumar, al restaurant del Club Nàutic d'Es Portitxol, parlem de com va anar. L'amiga no pot més i m'ho amolla:

¹⁰⁸ L'estirabot és prestat de n'Albert Mestres, però na Tonina expressa la mateixa idea amb l'estil propi als poemes: «No tenc el de les lletres...» i «El meu poemari...», *Exercicis d'una mà insomne*; i «La meua filla... » i «Vols dir que això...», *Bistecs de pantera*. Per a aclarir la picabaralla entre *poeta gran* i *gran poeta*, ens va bé el diàleg entre «CABRES»: «Perquè jo, saps,/ si hagués volgut,/ ara seria/ una bossa Vuitton,/ però passava/ de cuidar-me la pell». A *Les banyes del croissant*.

¹⁰⁹ Joan CABOT. «Entrevista a Antonina Canyelles». *Aire*, capítol 0317, IB3 Ràdio (24-11-2024).

—És que no veig a qui pot interessar la meua vida (en realitat, passa pena que li fem els comptes). He tingut una vida molt corrent, jo. No soc com aquells artistes que vivien a París als anys trenta... Aquella gent sí que en va viure, d'aventures, i sí que en va fer, de feina. Ens donaren mil voltes. Jo no he fet res de l'altre món.

Doncs jo trobo que sí. I la *sorpresa* que ha sabut allargar durant mig segle de poesia en llengua catalana m'ho (i ho) corrobora. Al magnífic assaig *Com destruir l'escriptura de les dones*,¹¹⁰ Joanna Russ estableix els prejudicis i perjudicis del cànon literari contra les escriptores, i ens encomana que, abans de (i *per a*) destruir-los, els proclamem:

No ho va escriure ella.

No ho hauria d'haver escrit.

Sí, però mira què ha escrit.

Ella no és realment ella [l'artista] i això no és realment això [seriós, del gènere adequat, estèticament encertat, important, etc.]. De manera que, com ho pot haver escrit «ella», «això»?

Ni «ella» ni «això» existeixen.

Les obres i les vides de les dones escriptores de la generació de na Tonina han anat quedant fora del

¹¹⁰ Joanna RUSS. *Com destruir l'escriptura de les dones*. Trad. de Míriam Cano. Barcelona: Raig Verd, 2022.

cànon i, si no es restitueix aquesta falta, la realitat continua projectant-se des de la mirada dels qui sí que hi són –i, en conseqüència, marginant les realitats, les mirades, les vides, dels qui no hi apareixen. Des de l'entonació incrèdula de Josep Maria Llompart, quan li telefonà *sorprès* per a comunicar-li el premi de l'any 1979, passant per la indiferència generalitzada d'una crítica masculina *sorpres*a per la seva obra, i fins a la sorprenent no inclusió dels seus poemes en desenes d'antologies. Ens semblen, sense cap ombra de dubte, motius suficients per a reavaluar i redescobrir la poesia canyellesiana. Ella insisteix que la poesia no pot ser el seu centre perquè ella no és una circumferència, però quan la meua amiga s'emprova un vestit nou, li ve al cap si n'acabarà fent draps o la mortalla –i ho escriu en vers.¹¹¹ Torno a insistir, doncs, que la seva història personal situa la seva poesia; i que, si més no, com que el lector mitjà normalet tira a la prosa i se sent atret pel safareig, encara sumarem lectors.

Estic temptada de preparar, per a la propera entrevista, una pregunta fàcil: quines són les paraules preferides de na Tonina en la nostra llengua, car he detectat molt pocs patrons lèxics a la seva bibliografia. Només sé del cert que no li agrada gens «poe-

¹¹¹ «La poesia seria el meu centre/ si jo fos una circumferència» i «Sempre que em compr/ un vestit em deman:/ acabarà mortalla/ o espolsadors?». A *Les banyes del croissant*.

mari», perquè rima amb «urinari»; però tinc fe que me'n dispensarà l'ús en aquest text. Quan m'acosto al prestatge que li tinc reservat a la llibreria, tanmateix, trobo la resposta en una *delicatessen* amb un cert regust a Rilke i Casasses:

MOTS

Les paraules són la carn,
el pa, el peix i la verdura;
l'oli, l'aigua, la sal i les espècies.
Les paraules són la fruita, el vi,
el ganivet i l'olla;
el plat, la boca, la cullera i el foc.

(*La duna i la cascada*, 2013)

Estic temptada igualment d'indagar més fons en aquest cos que s'alimenta de paraules; en la seva ànima –cabra i àguila a parts iguals. Al Festival de Poesia de Lleida del 2021, vam estar fumant i bevent cava amb na Marta Pessarrodona i, sense voler, xerra qui xerra, vaig pispar-li un encenedor molt guapo del Sigmund Freud Museum (el *Diccionari d'interpretació dels somnis* va tenir-me atrapada molts anys). Però a na Tonina tampoc no li interessa que li psicoanalitzin ni la psique ni els poemes. Llaavors penso que m'agradaria anar encara més enllà, i

sentir el ritme dels polsos elèctrics del seu circuit neuronal –escoltar com li sona el cervell, quina música toquen els poemes al seu cap, què volen. Ballar per lliure? Marcar-nos un ritme? Eixordar-nos? O encisar? Si pogués parar-hi l'orella, no gosaria. L'esperit del poeta és un dels pocs misteris que resten en aquest món de deshumanització, desnaturalització, desculturització i intel·ligències artificials que ja estem consumint més enllà de la data de preferència.

«Antonina Canyelles copsa magistralment els moviments de la seva ànima, coneix la seva llum i sap per quins racons habiten les seves ombres»,¹¹² sentència l'editor i amic. Un altre camarada, el poeta Elies Barberà, ho verbalitzà amb altres paraules a la presentació del llibre *Nus baixant una escala*, a l'Espai Francesca Bonnemaison de Barcelona, el 2015:

«[L'Art] volent donar resposta al misteri, produeix imatges com espills multiplicadors i no fa més que engrandir-lo. [...] L'impuls pur de la poeta és la seua mateixa presó, la seua maledicció, el laberint. Aquest és el dilema de la lírica pura. Aquest és el dilema deliciós que es diu Antonina Canyelles.»¹¹³

Per a escriure el «Retrat» de na Tonina, també vaig preparar-me llegint els números que l'AELC ha

¹¹² *A Tasta'm: 34 poemes inèdits*.

¹¹³ Elies Barberà (Xàtiva, 1970), molt bon lector de Canyelles i amic, és poeta i actor, llicenciat en Filosofia. El 2009 guanyà el Premi Ausiàs March de poesia de Gandia amb el recull *Allà on les grues nien*.

publicat fins ara. Es tracta, al capdavant, d'un homenatge d'escriptors a escriptors:

—Sí, però els altres són morts. I jo estic ben viva!

Ves, i aquesta retratista és més de besar escriptors vivents, que no pas d'adoracions agenollades.¹¹⁴ A la primera època, els retrats que es publicaven eren uns llibrets fragmentats i col·lectius: s'encarregava a quatre o cinc col·legues, que es repartien les etapes bio i bibliogràfiques de l'homenatjat més o menys segons la pròpia especialització. Això resultava en una descripció força distant dels autors, llevat dels casos en què hi havia hagut una relació estreta entre ambdues parts –i vaig concloure que l'existència d'una relació personal amb l'escriptor homenatjat enriqueix el retrat. De na Tonina també me'n vaig quedar un sense voler, d'encenedor, un dia: és un *clipper* estampat amb una sopa de lletres, en la qual han encerclat el verb «*luchar*».

Conèixer no com a escriptors solament, sinó com a éssers vius, na Tonina, n'Antònia, en Biel, n'Enric...! em conforta, m'asserena amb una pau difícil d'explicar. De sempre, la vida enllà dels seixanta-cinc anys m'havia amoïnat molt; i era per por de convertir-me en una mena d'ésser caducat, esllanguit, que frissava tant (no fos cosa que la metamor-

¹¹⁴ «A un mort no se'l besa, senyora./ Se l'adora/ perquè ja no és d'aquí». A *Quadern de conseqüències*.

fosi en la *tercera edat* es donés abans no ho hagués enllestit tot). Aquests amics artistes, cadascun en el seu context particular –però alhora en el Temps comú amb els padrins i padrines de bata i espardenyes i nets i netes i concursos de la tele–, són fars d’altres milers de possibles existències. Els seus cervells funcionen com heures que continuen enfilant-se als arbres per a veure la novetat; les seves ànimes són com líquens o molses, que bateguen buscant el ritme en interacció amb el substrat contemporani; i la seva creativitat –la passió– crema com més voltes donen al sol. A na Tonina, la cabra boja li vessa pels ulls.¹¹⁵

Avui sec a la terrassa del Picadas, el bar de Pere Garau on de vegades fem tertúlia amb n’Àngel o na Margalida, que em parlen de quan es deia d’una altra manera i hi seien amb Andreu Vidal. Examino el panorama, separant-me d’aquest text cada vegada que se separen els paràgrafs –examinant la *meva* lectura d’Antonina Canyelles, la que us he compartit. Havent-la llegit i escoltat molt atentament, us l’he retratada –però els ulls, el cor, les orelles i les mans que escriuen són sempre d’algú. Us he (d)escrit no solament la *dona gran* que s’ha espavilat per ser com volia ser, fer el que volia fer, sense comprensió ni gaire ajuda de part de l’entorn i els astres; sinó tam-

¹¹⁵ Llegiu el poema 28: «He mirat tant les cabres...», a la p. 102 de *Piercing*.

bé la *gran dona poeta* que ara comparteix carrer amb la de la Renaixença, Margalida Caimari, i la vida i els versos amb nosaltres. I m’assalta la impressió que, de cop i volta, entre la tan esperada biblioteca Encarnació Viñas i les decoracions de l’any xinès de la Serp; entre els versos canyellesians i el xivarri de plaça, l’espai-temps s’ha eixamplat i se’ns emporta a un altre multivers: a aquest *París* de na Tonina, on la llengua invoca la relació primigènia amb l’entorn i amb la música, i ens hi convoca:

No escric perquè m’estimin
sinó per atreure
lladres i bandolers.

Jo no puc assaltar
la poesia tota sola.

(*Bistecs de pantera*, 2023)

8

bibliografia d'Antonina Canyelles

Poesia

Quadern de conseqüències. Il·lustracions d'Esperança Mestre. Premi Marià Aguiló 1979. Palma: edició de l'autora, 1980.

Patchwork - dibuixos i poemes. Palma: edició de l'autora, 1981.

Piercing. Palma: Lleonard Muntaner, 2005.

D'estructura circular. Palma: Can Sifre, 2007.

Tasta'm. 34 poemes inèdits. Barcelona: Lapslàtzuli, 2011.

La duna i la cascada. Barcelona: Edicions 62, 2013.

Nus baixant una escala. Barcelona: Lapslàtzuli, 2015.

Les banyes del croissant. Barcelona: Lapslàtzuli, 2018.

Segona edició (amb epíleg de Laia Malo): 2023.

Exercicis d'una mà insomne. Barcelona: Lapslàtzuli, 2021.

Bistecs de pantera. Barcelona: Lapslàtzuli, 2023.

Xampú Xampany. Barcelona: Lapslàtzuli, 2025 (pendent de publicació).

Antologies en català

LÓPEZ DE VIÑASPRE, Jon (ed.). *Putes i consentits. Antologia poètica*. Barcelona: Lapslàtzuli, 2011.

RAFART, Susanna (ed.). *Nou de set. Antologia de poètes illenques*. Maó: Heptaseven Editores, 2010.

MASSANET, Maria Antònia; RIERA, Aina (ed.). *Amb accent a la neutra*. Palma: Lleonard Muntaner, Editor, 2014.

MASSANET, Maria Antònia (ed.). *Flamarades sortiran*. Barcelona: Godall Edicions, 2023.

Antologies d'obra traduïda

Al francès

TUGORES GARAU, Maties. *Poètes contemporains des îles Baléares d'expression catalane*. Il·lustracions de Pep Coll. París: Éditions Caractères, 2010.

A l'amazic

MESTRES, Albert (ed.). *Veus paral·leles. De l'Atles a Formentor*. Barcelona: Edicions Rema / Bgayet, Éditions Tira, 2008.

Al castellà

CODINA, M. Esperanza (ed.). *Panòptik*. Poemes d'Antonina Canyelles. Fotografies d'Alberto

García Alix, Txema Yeste, Manel Esclusa, Tino Soriano, Cristina García Rodero, Mireia Bordonada, Humberto Rivas, Biel Capllonch, José Manuel Ferrater, Paula Ospina, Toni Cany, Pep Àvila, Txema Salvans, Laura Cantarella, Maria Espeus, Daniel Riera, Adrià Goula, Prima Loli, Jaime Compairé, Oscar Molina i Jordi Boleda. Barcelona: Nova Era Publications / Lapslàtzuli, 2017.

A l'anglès

HUERGA, Laura; OLID, Bel (ed.). *Women Writers in Catalan*. Barcelona: Raig Verd Editorial, 2017.

TORTELL, Miquel Àngel (ed.). *Veu de poeta: Antonina Canyelles*. Trad. a l'anglès Sam Abrams; trad. al castellà Antònia Torres Bauçà. Dibuixos de Ferran Pizà. So de Francisco Valdés. Llibre núm.15, CD núm.126. Búger: Fundació ACA, 2025.

A l'alemany

FERRÉ SAMON, A.; OBRADORS NOGUERA, L.; PEY ASENSIO, C. (ed.). *Literarische Landschaften/ Paratges literaris*. Diversos traductors. Il·lustracions de Lurdes Casanova Ubach. Frankfurt-Saarbrücken-Heidelberg-Mannheim: Institut Ramon Llull, 2024.

Estudis sobre la seva obra

- CAMPINS COMAS, Sílvia. *Mai de mai bandera blanca. Un recorregut per la poesia d'Antonina Canyelles*. Barcelona: Lapslätzuli, 2018.
- CANYELLES, Neus. «Antonina Canyelles (o la llengua pròpiament dita)», *Serra d'Or*, núm. 682, 2016.
- MALO, Laia. «Poeta –però». Epíleg a la 2a edició de *Les banyes del croissant*. Barcelona: Lapslätzuli, 2023.
- MESTRES, Albert. «Antonina Canyelles o l'art del fi-bló». Prefaci a *Putes i consentits*, 2011.
- MESTRES, Albert. «Manifest de la sopa d'all». Prefaci a *La duna i la cascada*, 2013.
- ORIOI, Natàlia. «Nueses poètiques i forces colpidores», *Caràcters*, núm. 72, 2015.
- PALMER i CLAR, Maria. «La ironia com a forma de resiliència: una lectura de la poesia d'Antonina Canyelles». Dins *Mirades afectives sobre la cultura catalana contemporània*. Coord.: Marcer i Cortés, E.; Mir Jaume, C; Mira Navarro, I; Pons Jaume, M. Venècia: Edizioni Ca' Foscari, 2023.
- PERELLÓ, Sebastià. «L'os fora de lloc». Epíleg a *Nus baixant una escala*, 2015.
- PERELLÓ, Sebastià. «Antonina Canyelles, l'orella al pit». *Núvol* (30-10-2013).
- RAMON MIR, Magdalena. «Antonina Canyelles. Piercing», *Lluc*, núm. 846, 2005.

- RIPOLL, Blanca. «Paraules com a ganivetes», *Caràcters*, núm. 65, 2013.
- SAMPOL, Gabriel S. T.: «La sintaxi del foc». Pròleg a *D'estructura circular*. Palma: Edicions Can Sifre, 2007.
- SERRA, Antoni. «Un vers, la llibertat: Antonina Canyelles». Presentació a *Piercing*. Palma: Lleonard Muntaner, Editor, 2005.

Adaptacions de la seva obra

Teatre

- Putes i consentits*. La Rabera Eclèctica. Estrena a La Farinera del Clot, Barcelona, 2015.
- El gran manicomi*. Estudi Zero. Estrena al Teatre Principal, Palma, 2023.
- L'illa ens fuig*. Lectura dramatitzada. Direcció: Catalina Florit. Universitat de les Illes Balears. Espai El Tub, Palma, 2024.

Música

- BANDA DES FEMER. «Cabró», al disc *Necrofemer* (Femer Records, 2020).
- BARÓ, Agustí. *Auca per a Laura Desnos* (YouTube, 2020).
- GRIMALT, Mar. «Reset», al disc *Espurnes i coralls* (Microscopi, 2023).
- MANEL, Joan. *Vox insularum*, vol.V., 2014.

Altres formats

MATAMALES, Tonina: *Tonina 2*. Mural per a l'acció «Poeteca en diàleg». Casa Museu Blai Bonet, 2024.

Avui sona la teva veu. Son Pacs Produccions: YouTube, 2022.

Peces documentals audiovisuals

GRASSET, Xavier. Entrevista a Antonina Canyelles. «Més 324». CCMA, 14-06-2023.

MENDIOLA, J. A. *Orígens*. Capítol 26. IB3 Televisió, 2022.

PÉREZ, Xavier. *Antonina Canyelles, la dona bala de la poesia*. Fromzero Produccions, 2025 (pendent d'emissió).

RIERA SERRA, Aina. *Som elles*. Amb música de Gori Matas. Estrenat al Festival Kosmópolis de Barcelona 2013. Palma, 2012.

El setembre de 2022, la Institució de les Lletres Catalanes organitzà un homenatge per a celebrar el 80è aniversari d'Antonina Canyelles a la Biblioteca Nacional de Catalunya.

La poeta i el duo d'electrovers Jansky crearen un espectacle en directe, que fusiona música experimental i paisatges sonors naturals amb els seus versos.

Aquí podeu escoltar les peces, enregistrades i produïdes a Rampa Lab (Palma) l'estiu de 2022.

Aquest trenta-vuitè Retrat està patrocinat per



© Laia Martínez López (Laia Malo)

Primera edició: abril de 2025

Dipòsit Legal: B 7504-2025

ISSN: 1885-2742

Edita: Associació d'Escriptors en Llengua Catalana

Canuda, 6, 5è pis (Ateneu Barcelonès)

08002 Barcelona

www.escriptors.cat

aelc@escriptors.cat

Fotografia: Carme Esteve

Disseny: Dídac Ballester

Edició: Insòlit

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat d'excepció prevista per la llei. Dirigiu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra.



aquest llibre està fet amb material procedent de boscos amb certificació FSC, materials reciclats i fusta control·lada



Canuda, 6, 5è. 08002 Barcelona
933 027 828 · aelc@escriptors.cat · escriptors.cat

